

Cemevlerine Yasal Statü Verilmesi ve Bu Kapsamda Yürütölen Bazı Tartışmalara Dair

Giving Legal Status to Jemevis and on Some Discussions in This
Scope

Cenkşu ÜÇER *

Öz

Bu çalışma Türkiye’de cemevlerine yasal statü verilmesi kapsamında gündeme taşınan bazı tartışmaları ele almaktadır. Bu tartışmalar, 2022 yılının Ekim ayında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın devlet tarafından yeni inşa edilen bazı cemevlerinin açılışını yapması ve yapılacak olanların temelini atması münasebetiyle düzenlenen program sonrasında yeniden sıcak gündem oluşturmuştur. Müteakip gelişmelerde önce konu hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yayımlanmış, sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin yaptığı kanunî düzenleme ile cemevleri yasal statüye kavuşturulmuştur. Bunun üzerine bazı kuruluş ve kişiler konuyu farklı yönleriyle tartışmışlardır. Bu tartışmalarda cemevlerine yasal statü verilmesi ve dedelere maaş bağlanması hususlarının Alevilik-Sünnilik ve cami-cemevi kıyası üzerinden işlendiği görölmektedir. Nitel araştırma yöntemiyle ve ilgili kanunî düzenlemeler ve tartışmalar sınırlılığında yürütölen bu çalışmada, konu-

Abstract

This study deals with some of the debates brought to the agenda within the scope of granting legal status to Jemevis in Turkey. These discussions once again became a hot topic after the program organized in October 2022, on the occasion of the President’s inauguration of some jemevis newly built by the state and laying the groundwork for what will be done. In the following developments, first the Presidential Decree was published on the subject, then the jemevis were given legal status with the legal regulation made by the Turkish Grand National Assembly. Thereupon, some organizations and individuals have discussed the issue from different aspects. In these discussions, it is seen that the legal status of jemevis and the payment of salaries to Dedes are handled through the comparison of Alevism-Sunnism and mosque-jemevi. In this study, which is carried out with the qualitative research method and within the limitations of the relevant legal regulations and discussions, it is aimed to examine and investigate them with data based on the methodical knowledge of theology

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İşlami İlimler Faköltesi Temel İşlâm Bilimleri Bölümü Kelam ve Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye, e-mail: cenksu.ucer@aybu.edu.tr; hcenksuucer@hotmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9874-2990.

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
23.12.2022	29.12.2022	31.12.2022

DOI 10.18403/emakalat.1223720

nun başta Mezhepler Tarihi ve Tasavvuf Tarihi olmak üzere İlahiyat disiplinlerinin metodik bilgisine dayalı verileriyle araştırılması amaçlamaktadır. Zira ilgili kanunî düzenlemeler ve tartışmaların, bu toprakların dinî-kurumsal tecrübesiyle ne kadar uyumlu olduğunun ortaya konulması önemlidir. Buna göre Alevî-Sünnî ve cami-cemevi kıyası doğru bir kıyas değildir. Alevî geleneğe mensup ocak ve grupların âdâb ve erkânlarını icrâ ettikleri -ve tekke, zâviye, dergâh ya da meydanevi, büyük ev, tarikat evi gibi geleneksel isimlerin yerine yeni bir isim ile adlandırdıkları mekânlar olarak- cemevlerinin yasal bir statüye kavuşturulması hususundaki kanunî düzenlemelerin, Müslümanların dinî-kurumsal tecrübesine uygun olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Alevî Gelenek, Âdâp ve Erkân, Cemevi, Yasal Statü

disciplines, especially the History of Sects and the History of Sufism. Because, it is important to reveal how the relevant legal regulations and discussions on these issues are compatible with the religious-institutional experience of these lands. Accordingly, the comparison of Alawite-Sunni and mosque-jemevi is not a correct comparison. It is seen that the legal regulations regarding the legal status of the jemevis, in which the groups belonging to the Alevi tradition perform their manners and etiquettes -and as places that they named with a new name instead of traditional names such as *tekke*, *zaviye*, dervish lodge or square house, big house, sect house- are in accordance with the religious-institutional experience of the Muslims.

Keywords: History of Islamic Sects, Alevi Tradition, Manners and Etiquettes, Jemevi, Legal Status

Giriş

Bu çalışma Türkiye’de cemevlerine yasal statü verilmesi kapsamında gündeme taşınan bazı tartışma konularını ele almaktadır. Söz konusu tartışmalar, ülkede 1990’lı yıllarda cemevi adıyla kurulan mekânlara yasal statü verilmesi hususunda ortaya konulan iradeye bağlı olarak 07 Ekim 2022 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın yeni yapılan bazı cemevlerinin açılışını yapması ve yapılacak bazı cemevlerinin de temelini atması münasebetiyle düzenlenen programa bağlı olarak kamuoyunda yeniden sıcak bir gündem oluşturmuştur. Söz konusu program sonrasında çok geçmeden cemevi konusunun hızlı bir şekilde yasal çerçeveye kavuşturulması için adımlar atıldığı görülmektedir. Bu kapsamda öncelikle bir Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yayımlanmıştır. Sonrasında ise Türkiye Büyük Millet Meclisi cemevlerine imar planlarında yer ayrılması, yapım, bakım ve onarımı, elektrik ile içme ve kullanma su ihtiyaçlarının devlet bütçesinden karşılanması vb. konunun farklı boyutları hakkında gerekli kanunî düzenlemeleri yapmıştır. Böylelikle 1990’lı yıllardaki

gelişmelere bağlı olarak Alevî¹ geleneğe mensup ocak ve grupların âdâb ve erkânlarını icrâ ettikleri -ve tekke, zâviye, dergâh ya da meydanevi, büyük ev, tarikat evi gibi geleneksel isimlerin yerine yeni bir isim ile adlandırdıkları- mekânlar olarak cemevleri yasal bir statüye kavuşturulmuştur. Cemevleri hakkındaki bu işlemler ile Cumhuriyet tarihinde âdâb ve erkân mekânlarıyla ilgili 1925'teki "yasaklayıcı" düzenlemeden sonra "onaylayıcı"² yeni yasal bir düzenleme söz konusu olduğu görülmektedir. Bu düzenlemeler gündeme taşındığında kamuoyunda farklı kesimler ve taraflardan konu hakkında açıklama ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu açıklama ve değerlendirmeler incelendiğinde bunların bazılarının doğrudan veya dolaylı olarak Alevî geleneğin dinî statüsü ve cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilip edilmemesi hususunu gündeme taşıyıp Alevî geleneği Sünnilik ile; cemevlerini de cami ile kıyasladıkları, ayrıca "dedelere maaş bağlanması" konusunu da işin içine katarak "devletin müdahalesi" olgusunu ön plana çıkarttıkları görülmektedir. Gerek yapılan kanunî düzenlemelerin gerek konu hakkında yapılan tartışmaların Alevî geleneğin kendi yapısı ve bu topraklardaki dinî-kurumsal tecrübeyle ne kadar uyumlu olup olmadığını incelemek önemli görülmektedir. Dolayısıyla bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkeleri gözetilmek suretiyle ve nitel yöntemle yürütülen bu çalışmada yapılan düzenlemeler ve tartışmaların Alevî geleneğin yapısı ve bu toprakların dinî-kurumsal tecrübesiyle uyumlu olup olmadığının araştırılıp ortaya konulması ve böylece zikredilen konularla sınırlı olmak kaydıyla ülke gündeminde

¹ Bu kelimenin Alevî ve Alevî gibi farklı tercihlerle yazıldığı bilinmektedir. Bu çalışmada Alevî yazımı tercih edilmiş, kanun maddeleri ve atıfta bulunulan eserlerin isimleri olduğu gibi bırakılıp metin içinde ise alıntılarda yer alan Alevî kullanımını da yazıda bütünlük sağlanması adına Alevî olarak metne alınmıştır.

² 30 Kasım 1925 tarihinde kabul edilip 13 Aralık 1925'te 243 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanan 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun hakkında 3 (üç) defa değişiklik yapıldığı görülmektedir. 10 Haziran 1949 yılındaki düzenleme ile "şeyhlik, babalık ve halifelik gibi gelenek açısından baş mevkiye bulunanlara hapis, ağır para ve sürgün cezası verilmesi" hükmü getirilmiştir. 1 Mart 1950 yılındaki düzenleme ile "Türbelerden Türk büyüklerine ait olanların Kültür Bakanlığınca halka açık hale getirilebileceği, bunlara bakım ve onarım için görevli tayin edileceği" hükme bağlanmıştır. 13 Temmuz 1965 yılında çıkartılan 674 sayılı Kanunun geçici 2. maddesiyle 1949 yılında getirilen cezalardan sürgün cezası kaldırılmıştır. Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun (677 Sayılı Kanun), *Resmî Gazete* 243 (13 Aralık 1925), Kanun No. 977, md. 1. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.677.pdf>.

yürütülen sıcak tartışmalara alanla ilgili disiplinlerin verileriyle katkı sunulması amaçlanmaktadır.

1. Cemevlerine Yasal Statü Verilmesi Süreci; Konu Hakkındaki Resmî Beyanlar, Kararnâmeler ve Kanun Maddeleri

Alevî nitelemeli geleneğe mensup ocaklar hakkındaki konuların Anadolu ve yakın coğrafyasının İslâmlaşma sürecine bağlı olarak ortaya çıkan siyasî, iktisadî, dinî ve kültürel hayatın bütün unsurlarıyla birebir irtibatlı olduğu şüphesizdir. Bu bağlamda Anadolu ve yakın coğrafyasına göç, göçle gelen grupların yerleşik ya da göçebe olması, bunların bu topraklara yerleşmesi, bu bağlamda iskân politikaları, bu grupların Selçuklular, Beylikler, Osmanlılar ve Cumhuriyet dönemlerinde Anadolu'daki siyasî otorite ve birbirleriyle ilişkisi, Yesevîlik Vefâîlik, Kalenderîlik, Haydarîlik gibi sufi hareketler, ahîlik, fütüvvet, hurûfilik gibi unsurlar, Babaîler hareketi, Safevî-Osmanlı mücadelesi, Osmanlı'nın tekkeler ve Yeniçeri ocağıyla ilişkisi, Cumhuriyetin kurulması ve tekke-zâviyeler merkezli tasavvufi ekollerle ilgili tasarrufları, Cumhuriyet döneminde modernleşme, şehirleşme, göç olguları vb. pek çok unsur konuyla doğrudan ilgilidir.³ Bugün itibarıyla cemevleri konusuyla bağlantılı yürütülen çalışma ve tartışmalar ise yukarıda zikredilen tarihsel arka plandaki çerçeveden kopuk olmamakla beraber daha çok yakın döneme ait bazı gelişmelerle bağlantılıdır.

1.1. Alevî Gelenek Mensubu Ocak ve Gruplar Hakkında Yakın Zamana Ait Başlıca Tartışma Konuları, Cemevlerinin Resmî Boyut Kazanması ve Yasal Statüye Kavuşturulması Süreci

1960'lı yıllardan başlayıp bugünlere uzanan süreçte dünyada ve ülkemizde görülen birtakım siyasî ve sosyal gelişmeler, dinî ve sosyo-kültürel hayatla ilgili birtakım zorunlu değişim ve dönüşümlere yol açmış, kimlik politikaları olgusu bu sürecin en önemli unsurlarından

³ Bu olgunun tarihi arka planı ve süreçleri hakkında bkz. M. Saffet Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı (XI-XIII. Yüzyıl)* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003); Mustafa Ekinci, *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2002); Subaşı, Necdet. -*Sırrı Fâş Eylemek- Alevi Modernleşmesi*. Ankara: Kitâbiyât, 2005; Rıza Yıldırım, *Aleviliğin Doğuşu, Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri 1300-1501* (İstanbul: İletişim, 2018), Cenkso Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 111-213, 415-434.

biri olmuştur.⁴ Kimlik politikalarından geleneksel olarak her biri mensup olduğu ocak ismiyle adlandırılan Ağuçen, Baba Mansur, Derviş Cemal, Garip Musa, Hacı Bektaş, Hacı Emirli, Hıdır Abdal, Dede Garkın, Hasan Dede, Hubyar, Keçeci Baba, Kureyşan, Şücaaddin Veli, Uryân Hızır, Yanyatır gibi ocaklara⁵ mensup topluluklar da etkilenmiş,⁶ gerek söz konusu geleneksel ocaklar gerek şehirleşmeyle beraber ortaya çıkan örgütlülük kapsamındaki Cem Vakfı, Pir Sultan Abdal Dernekleri vb. gruplar⁷ Alevî şemsiye kavramı altında değerlendirilir olmuş⁸ ve böylece yeni bir “Alevilik” olgusu ortaya çıkmıştır.

-
- ⁴ Sönmez Kutlu, *Çağdaş İslamî Akımlar ve Sorunları* (Ankara: Fecr Yayınları, 2008), 10; Necdet Subaşı, “Türk Modernleşmesi ve Aleviler”, *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*, edit. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009), 110; Hakan Bayri, *Türkiye’de Kimlik Siyaseti Sorunu ve Ulusal Kimlik (1980 Sonrası Döneme Sosyo-Politik Bir Bakış)* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008), 2-3; Cenksu Üçer, *Alevilikte Musâhiblik* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2015), 189-190.
- ⁵ Söz konusu ocaklar hakkında bkz. Nejat Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlar’da Alevî Yerleşmesi Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları* (İstanbul: Mozaik Yayınları, 1995); Ali Yaman, *Alevilikte Dedeler Ocaklar* (İstanbul: Ufuk Matbaacılık, 1998); Hamza Aksüt, *Aleviler Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2009); Gıyasettin Aytas, *Bingöl, Muş, Varto Yörelerindeki Ocaklar, Oymaklar ve Boylarla İlgili Araştırma Notları* (Ankara: Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli ve Türk Kültürü Araştırma Merkezi Yayınları, 2010); Mehmet Ersal, *Alevilik Kavramlar ve Ocak Sistemi –Çubuk Havzası Örneği-* (Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2016).
- ⁶ Sönmez Kutlu, “Aleviliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi”, *İslâmiyât* 7/3 (2003): 51-52; Hasan Onat, “Kimlik Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 1 (2009): 22-25; Necdet Subaşı, *Alevilik Çalıştayları Nihai Raporu* (Ankara: 2010), 56, 61-64; Abdullah Alperen, “Alevi(lik) Modernleşmesine Dair Düşünceler”, *Dem Dergi* 2/6 (2009): 76, 79; Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 415-434.
- ⁷ Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar* (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1996), 6-10; H. Nedim Şahhüseyinoğlu, *Alevî Örgütlerinin Tarihsel Süreci* (Ankara: İtalik Yayınları, 2001), 58-60; Haydar Gölbaşı, *Alevî-Bektaşî Örgütlenmeleri (Sosyolojik Bir İnceleme)* (İstanbul: Alev Yayınları, 2007), 140.
- ⁸ Alevilik adlandırmasının söz konusu ocak ve gruplar için kullanılması süreci hakkında bkz. İrene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, çev. Turan Alptekin (İstanbul: Cem Yayınları, 1994), 53; Hasan Onat, “Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine”, *İslâmiyât* 7/3 (2003), 124; Ömer Faruk Teber, “Osmanlı Belgelerinde Alevilik İçin Kullanılan Dini - Siyasi Tanımlamalar”, *Anadolu’da Aleviliğinin Dünü ve Bugünü*, edit. Halil İbrahim Bulut (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010), 71; Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 43-46.

Günümüzde kendilerine artık daha çok Alevî nitelemesi kullanı-
lan; ancak her biri farklı bir silsile, tasavvufî gelenek (kimi melâmetî,
kimi halvetî, kimi abdâl, kimi üveysî)⁹ mensubiyetine ve siyasî tarih
tecrübesine (Bektâşîlerin Yeniçeri ocağı vesilesiyle Osmanlı; kimi Su-
fiyân Süreği mensupları/Kızılbaşların Safevî tarafında mücadele et-
tikleri gerçeklik) sahip olan söz konusu ocak ve gruplarla ilgili olarak
siyasî, dinî ve sosyal alanlarda farklı konular tartışılmıştır. Söz gelimi
Alevî kimliği bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili tartışmalar
gündeme taşınmış, bu çerçevedeki tartışmalar Başkanlığın kaldırıl-
ması, yeniden yapılandırılması, Alevî geleneğin Başkanlıkta temsil
edilmesi, Başkanlığın Alevî gelenek mensuplarının ihtiyaçlarının kar-
şılanması hususunda biraz daha fazla ilgi göstermesi gibi farklı baş-
lıklarda yürütülmüştür.¹⁰

Benzer doğrultuda bir tartışmanın Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
(DKAB) dersleri hakkında da söz konusu olduğu dikkat çekmektedir.
DKAB dersleri hakkında ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan Alevî ge-
leneğe mensup vatandaşlardan olumlu kanaat beyan edenler bulun-
makla birlikte¹¹ özellikle şehirleşme gerçekliğinde ortaya çıkan örgüt-
ler ve temsilcileri arasında DKAB dersleri hakkında; bu derslerin ta-
mamen kaldırılması, seçmeli olarak verilmesi, Alevî gelenekle ilgili
konulara yer verilmesi kaydıyla zorunlu olarak kalması ya da devletin

⁹ Cenkso Üçer, “Alevî Nitelemeli Gelenek ya da Ocak ve Gruplar Hakkında Ya-
pılacak Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”, *e-
Makâlât Mezhep Araştırmaları* 12/2 (2019), 384-385.

¹⁰ Şuayip Özdemir, “Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Alevîlerin Diyanet İşleri
Başkanlığında Temsil Meselesine Bakışı -Malatya Örneği-”, *Uluslararası Bek-
taşîlik ve Alevîlik Sempozyumu -I-* (Isparta: Isparta İlahiyat Fakültesi Yayınları,
2005), 441-454; Ramazan Uçar, “Alevî-Bektâşîlerin Diyanet İşleri Başkan-
lığı’nda Temsil Problemi Üzerine (Alan Araştırması)”, *Uluslararası Bektaşîlik
ve Alevîlik Sempozyumu -I-* (Isparta: Isparta İlahiyat Fakültesi Yayınları,
2005), 455-466; Metin Bozkuş, “Alevî Yurttaşlara Yönelik Dinî Hizmetlerin İc-
rası Bağlamında Bir Teklif Denemesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakül-
tesi Dergisi* 10/1 (2006): 1-12; İştâar Gözaydın, *Diyanet Türkiye Cumhuri-
yeti’nde Dinin Tanzimi* (İstanbul: İletişim, 2020), 293-304; Cenkso Üçer, “Di-
yanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi -Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık
Dergi Başyazıları Örneğinde-”, *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası
Akademik Araştırma Dergisi* 14 (2021), 52-54.

¹¹ Ramazan Uçar, “Alevî-Bektâşîler Açısından Türkiye’de Din Eğitimi: Bir Alan
Araştırması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15
(2005), 49-50; Murat Gevrek, *Alevî Öğrenci ve Velilerin Din Kültürü ve Ahlak
Bilgisi Derslerine Bakışları* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 69-71; Özcan Güngör, *Ârâf’taki Kimlik:
Alevîlik/Bektaşîlik* (Ankara: Akasya Kitap, 2007), 367-370.

laik vasfı nedeniyle dinle alakalı herhangi bir konuda bir faaliyet içerisinde olmaması vb. görüşlerin dile getirildiği görülmektedir.¹²

Alevî kimliği bağlamında 1990'lı yıllarda şehirlerde kurulup devam eden süreçte köylerde de inşa edilmeye başlayan ve geleneksel olarak âdâb ve erkânın icra edildiği tekke, zaviye, dergâh, meydanevi, büyük ev, büyük dam, tarikat evi gibi mekanların yeni ismi olan cemevi¹³ konusu da kuşkusuz sıcak bir gündem olarak tartışılan diğer önemli başlıklardan biridir. Diyanet İşleri Başkanlığı, DKAB dersleri ve cemveleri başta olmak üzere Alevîlik şemsiye kavramı altında yer verilen ocak ve gruplar ile bağlantılı bazı konular, sadece ülkemizde sıcak bir gündem olmakla kalmamış; “Alevîlik” başlığıyla uluslar arası ilişkilerden siyasete, Avrupa Birliği Komisyonu İlerleme/Ülke Raporları, Uluslararası Din Özgürlüğü ABD Komisyonu/USCIRF gibi raporlardan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi/AİHM gibi mahkemelere kadar çok geniş bir alanda uluslararası platformlarda da yoğun bir şekilde gündeme taşınmıştır.¹⁴

Cemevinin kanunî düzenlemeler ile yasal statüye kavuşması 2022 yılının Ekim ayından sonraki birkaç ayda söz konusu olsa da bu adlandırma ve dolayısıyla kurumsal yapısının resmî hüviyet kazanmasının 1990'lı yıllarda gerçekleştiğinin göz ardı edilmemesi gerektiği açıktır. Türkiye’de yaşanan şehirleşme ve göç olgusu çerçevesinde şehirlere taşınan Alevî nitelemeli ocak ve grup mensuplarının, cem

¹² Hüseyin Yılmaz, “Alevîlik-Sünnîlik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2009), 203-207; Subaşı, *Nihâi Rapor*, 192-193; Eyup Şimşek - Özcan Güngör, “Alevî Yapılaşması, Talepler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Alevîlik-Bektaşîlik”, *Turkish Studies* 8/3 (2013), 545-547.

¹³ Fevzi Rençber, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlikte Cem ve Cem Evleri* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018), 27-82; Cenksu Üçer, *Tekke, Zâviye, Dergâh’tan Cemevi’ne, Alevî Nitelemeli Gruplarda Âdâb ve Erkânın İcra Edildiği Mekanlar* (Ankara: 2017), 62-64. Tunceli yöresinde cemevine tekke ve büyük dam denildiği hakkında bkz. Çiğdem Demirbilek, “Alevîliğin Dönüşümü Bağlamında Hacılı Pir Sultan Ocağı (Evi)”, *Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 23 (2021), 167-168.

¹⁴ Yılmaz, “Alevîlik-Sünnîlik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri”, 204-205; Subaşı, *Nihâi Rapor*, 133, 152. Konuları farklı boyutlarıyla ele alan bazı çalışmalar hakkında bkz. Haydar Efe, “Avrupa Birliği’nin Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak Türkiye’deki Alevîlerin ve Bektaşîlerin Sorunlarına Artan İlgisi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 8 (2012), 93-114; Hasan Hüseyin Özateş, *Avrupa Birliği’nin Türkiye’deki Alevî Topluluklara Bakışının İlerleme Raporları Üzerinden Analizi* (Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018); Ali Yaman, “Avrupa Birliği Komisyonu İlerleme Raporları’nda Alevîlik”, *alevi.bektaşi.arastirma.sitesi* (Erişim: 25 Kasım 2022).

âyinleriyle ifa ettikleri âdâb ve erkânı şehirde de yerine getirme ihtiyacı ve bu ihtiyacı giderme arayışlarına bağlı olarak, öncelikle dernek ve vakıflar için hizmet binası olarak kullanılan mekânlarda diğer sosyal etkinliklerle beraber bu ihtiyacın da giderilmeye çalışıldığı görülmektedir. Nitekim bu yıllarda Karacaahmet Sultan Kültürünü Tanıtma, Yaşatma, Dayanışma ve Türbesini Onarma Derneği (1969), Pir Sultan Abdal Kültür Derneği (1988), Hacı Bektaş-ı Veli Kültür ve Tanıtma Derneği (1989), Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı (1992), Sarıgazi Kültür Derneği (1993), Erikli Baba Kültür Derneği (1993), Garib Dede Türbesi Koruma Onarma ve Yaşatma Derneği (1994), Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Araştırma-Eğitim Kültür Vakfı (1994), Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı (1995), Gazi Kültür Vakfı (1995), Adalar Cumhuriyet Eğitim ve Kültür Vakfı (1996) örneklerinde görüldüğü üzere başta İstanbul olmak kaydıyla büyük şehirlerde gerek daha önce gerek 90'lı yıllarda kurulan söz konusu dernek ve vakıflar bünyesinde icra edilen cem âyinleriyle söz konusu âdâb ve erkân hizmetleri yürütülmeye başlanmıştır. Bu sürece bağlı olarak Kartal Cemevi Vakfı (1996) örneğinde görüldüğü üzere bir taraftan cemevi kelimesinin içinde bulunduğu isimlerle dernek ve vakıflar kurulmuş diğer taraftan bizzat cemevi kelimesinin geçtiği yapılar inşa edilmeye başlanmıştır.¹⁵ İstanbul'da 1994'te başlayıp 2007'lere uzanan bir inşa süreci geçirdiği anlaşılan Alibeyköy Cemevi'nin kuruluşu¹⁶ ile Hacı Bektaş ilçesinde devlet erkânının katılımıyla 1997'lerde ilk defa cemevi temelini atıldığı¹⁷ hakkındaki kayıtlar bu durumu tekit etmektedir.

¹⁵ Rençber, *Alevilikte Cem ve Cem Evleri*, 27-82; Cenkso Üçer, "Cemevi: Âdâb ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekan", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 88 (2018), 73-74.

¹⁶ Sibel İnce, *Bir Cemevinde Cem Ritüeli* (İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 80-89. Burada "Alevî nitelemeli gelenek ya da ocak ve gruplarda yerine getirilen uygulamaların ritüel yerine edeb-erkân şeklinde ifade edilmesinin, söz konusu geleneği mecrasında anlamak adına oldukça önemli olduğu; nitekim bu alanda "edeb-erkân"ın "manner-etiquette" olarak tercüme edildiğinin göz önünde bulundurulması ve geleneği aslına uygun olarak anlamak ve anlatmak için bu kullanımın tercih edilmesinin yerinde olacağı" hususu tekrar vurgulanmalıdır. Üçer, "Cemevi: Âdâb ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekan", 80-81.

¹⁷ İzzettin Doğan'ın bir televizyon programında anlattığı hatıratına göre Hacı Bektaş'ta Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Başbakan Mesut Yılmaz, Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit ve kabine üyelerinin de aralarında bulunduğu devlet erkanının katıldığı bir etkinlik kapsamında konu planlanmış ve cemevinin temelini Başbakan Yardımcısı Ecevit ve eşi atmıştır. İzzettin Doğan, "Haber Türk Tv-Teke Tek Programı: Cemevleri", (Programcı: Fatih Altaylı, Video Kaydı, Görüşme 11 Ekim 2022). Doğan'ın bahsettiği hususların o günlerde

1.2. Cemevlerine Yasal Statü Verilmesi Hususundaki Resmî Beyanlar, Kararnâmeler ve Kanun Maddeleri

2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de demokratikleşme adımlarına hız verilmesi, farklı inanç ve kanaat grupları ve temsilcilerinin de kendilerini ifade etmesine ve aynı zamanda sorunlarını daha açık bir şekilde ortaya koymasına imkân tanımıştır. 2009 yılında başlayan Alevî Açılımı adıyla yürütülen çalışmalarla Alevî ismi altında örgütlenen kuruluşların temsilcileri ve devletin yetkili birimleri aynı masanın etrafında buluşmuş, sorun olarak görülen hususlar objektif bir şekilde masaya yatırılmaya çalışılmıştır.¹⁸ Bütün bu gelişmeler sonucunda söz gelimi farklı yönleriyle tartışılan DKAB derslerinde¹⁹ Alevî gelenekle ilgili olarak bir takım bilgilere yer verilmiştir.²⁰ Bu süreçte Alevî geleneğe ait konuların DKAB müfredatında farklı sınıflarda yer aldığı²¹ bilinmekle birlikte bugün itibariyle cem ve cemevi, musahiplik, razılık ve kul hakkının sorulması, cemde on iki hizmet, semah, gülbank, Hızır ve Muharrem orucu vb. âdâb ve erkânı da içine alan

basın-yayına yansımaları hakkında bkz. *Sabah*, "Baba'dan Mesaj" (17 Ağustos 1997), 1; *Milliyet*, "Kesintisiz Şenliğe Dönüştü" (18 Ağustos 1997), 16.

¹⁸ Hasan Onat, "Açılım Arayışlarının Gölgesinde Alevilik-Bektaşılık ve Kimlik Tartışmaları", *Dinî Araştırmalar* 12/33 (2009): 40-43; Subaşı, *Nihai Raporu*, 2-3. İbrahim Turan, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Aleviliğin Öğretimi ile İlgili Yeterlik Algıları", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/2 (2017), 879-880.

¹⁹ Şimşek – Güngör, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Alevilik-Bektaşılık", 543-545; Subaşı, *Nihai Raporu*, 192-193; Turan, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Aleviliğin Öğretimi ile İlgili Yeterlik Algıları", 88. Farklı inanç grupları ve din eğitimi hususunda konunun farklı yönlerine dikkat çeken bir çalışma için bkz. Sönmez Kutlu, "Farklı İnanç Grupları ve Din Eğitimi", Kişisel. Sönmez Kutlu, erişim: 01 Aralık 2022.

²⁰ Aslında Alevî gelenek açısından önemli görülen bir takım kavram ve konulara 2005 yılından itibaren DKAB dersinin müfredatı içerisinde yer vermeye başlanmıştır. Yılmaz, "Alevilik-Sünnilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri", 199-203; Halise Kader Zengin, "Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarında Devletin Alevilik Algısı (Karşılaştırmalı Bir Analiz)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 12/47 (2013), 65-66.

²¹ Serderhan Musa Taşkaya, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Alevilik-Bektaşılık", 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşılık Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, edit. Filiz Kılıç - Tuncay Bülbül (Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2007), 1/475-497; Yılmaz, "Alevilik-Sünnilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri", 201-203; Hasan Yücel Başdemir, "Din Dersleri ve Aleviliğin Aktarılması", *Liberal Düşünce* 16/63 (2011), 64-67; Zengin, "Devletin Alevilik Algısı", 67-84; Şimşek - Güngör, "Alevi Yapısallaşması", 548-554.

ilgili konular ilköğretim ve ortaöğretimde farklı sınıflarda işlenmektedir.²²

Yakın zamanın tartışma konularından cemevleri de DKAB derslerinde olduğu üzere somut adımların atıldığı hususlardan biri olmuştur. Yukarıda işaret edildiği üzere 1990'lı yıllarda resmî evrakta yer alan ve devlet erkânı tarafından atılan temellerle resmî olarak tanıyan cemevlerinin yasal statüye kavuşturulması hususunda somut adımların atılacağı, yine bir cemevleri açılışı ve temel atma programı vesilesiyle Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından bizzat beyan edilmiştir.

Ankara, Elazığ, Erzurum ve Erzincan'da yapımları tamamlanan cemevlerinin açılışını yapmak ve Kütahya, Burdur, Denizli, Bilecik, Kayseri, Aydın ve Kırklareli'nde yapılacak olan cemevlerinin temelini atmak üzere 7 Ekim 2022 Cuma günü İstanbul Şahkulu Sultan Dergâhı'nda "Cemevleri Temel Atma ve Toplu Açılış Töreni" düzenlenmiştir.²³ Törendeki konuşmasında Şahkulu Dergâhı ve benzeri mekânların Osmanlı'dan bugüne bir "aşk, edeb ve gönül ocağı" olduğunu vurgulayan Cumhurbaşkanı, konumuzla ilgili olarak özetle; "söz konusu dergâh ve benzeri mekânların Hazreti Peygamber'e (sav) ve Ehl-i beyti'ne âşık olanların durağı olduğunu, buralarda ilim ve ahlakın birlikte yol yürüdüğünü, asırlardır Anadolu topraklarını ilimle, irfanla, hikmetle yoğuran Hünkâr Hacı Bektâş Velî, Mevlana, Yunus Emre gibi gönül sultanlarının, hizmetleri ve eserleriyle millet olma şuurumuzu kolaylaştırdıklarını, bu büyük medeniyete sahip çıkma ve gelişmesi için gayret göstermenin herkesin vazifesi olduğunu, Hz. Peygamber'in (sav) 'Birlikte rahmet, ayrılıkta azap vardır' düsturuna sıkı sıkıya sarılarak heva ve heveslerin değil; baki olanın peşinde koşulduğu müddetçe bu medeniyetin hep yükseleceği, bugün karşı karşıya kalınan imtihanların geçmişte olduğu gibi bugün de Hacı Bektaş Velî'nin 'Bir olalım, iri olalım, diri olalım' düsturunda dile getirdiği üzere ancak aşkla, muhabbetle, birlik-beraberlik ve kardeşlikle göğüslenebileceği, "Tevhidi bir, Kitabı bir, kıblesi bir, Peygamberi bir, ezanı bir insanlar için Hz. Peygamber'in (sav), Hz. Ali'nin, Ehl-i beyt'in, Hz. Hüseyin'in ve Kerbelâ'nın ortak değerler olduğunu, Malazgirt Zaferi'nden beri bin yıldır ebedi yurt olan Anadolu'yu fikren ve fiziken tahkim etmek, Selçuklu'dan Osmanlı'ya, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e gelen bir süreklilik içinde istiklali koruyup istikbale sa-

²² Cenkso Üçer, "Musâhiblik Konusunun Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Müfredatında Yer Alış Şekli Üzerine Bir Değerlendirme", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 13/1 (2020), 19-20.

²³ İstanbul Valiliği (İV), "Cemevleri Temel Atma ve Toplu Açılış Töreni Gerçekleştirildi" (Erişim 02 Aralık 2022).

hip çıkararak adalet temelli bir nizama kavuşturmak için mücadele verdiklerini, cemevleri konusundaki bu atılımın temelinde ülkeye geçmiş 20 yılda kazandırılan, asırlık eksiklerin giderildiği, sorunların çözüldüğü eser ve hizmetlerin olduğunu, bu demokrasi ve kalkınma hamlesinin özünde, milletin hayallerini hayata geçirirken tüm alanlardaki sorunları da çözmeye iradesinin yattığını, bu bağlamda milletin tüm kesimleriyle birliği, beraberliği, kardeşliği güçlendirecek adımlara özel önem verdiklerini; bugüne kadar çözümü arzu edilen seviyede sağlanamayan her meselenin çözümü için yoğun gayret gösterildiğini; bu çerçevede ülkedeki Alevî Bektaşî toplumun beklentilerini tespite ve çözüm yollarını bulmaya yönelik kapsamlı bir hazırlık yaptıklarını, Kültür ve İşleri Bakanlığının koordinasyonunda yürütülen millî birlik ve beraberlik çalışması kapsamında 1585 cemevinin ziyaret edilerek muhatapların tek tek dinlendiğini, Valilikler vasıtasıyla çözülebilecek bina, tadilat, ısıtma gibi sorunlar için hemen sıcağı sıcağına talimatlar verilip adımlar atıldığını; ayrıca, daha köklü çözümler için ayrıntılı çalışmalar yürütüldüğünü, bu kapsamda Alevî Bektaşî vatandaşların ve onların etrafında bir araya geldiği mekânların tüm meselelerinin devlet nezdinde takibini ve yürütmesini yapacak kurumsal bir yapının kurulacağını, Kültür ve Turizm Bakanlığının kendi bünyesinde kurulacak 'Alevî Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı'nın, muhtarlıklara, derneklere, belediyelere, federasyonlara bağlı cemevlerinin tamamının yönetimini yürüteceğini, cemevi hizmetlerinden eğitim faaliyetlerine kadar tüm çalışmaların, bu kurumsal yapı altında kamu güvencesi desteği ve denetimiyle yürütüleceğini, böylece cemevlerinin aydınlatma, içme ve kullanma suyu, yapım, onarım, bakım giderlerinin karşılanması ve imar planlarındaki yeriyile ilgili tüm sorunların çözülmüş olacağını, cemevlerinde erkân hizmetlerini yürütmekten sorumlu Alevî Bektaşî inanç önderlerinden talep edenlere de bu kurumsal yapı bünyesinde kadro verilebileceğini, ülkenin demokratikleşme reformlarının en önemlilerinden biri olduğuna inandığı bu adımların ülkeye, millete, Alevî Bektaşîlere hayırlı olmasını dilediğini" ifade etmiştir.²⁴

Cumhurbaşkanı'nın konuşmasında dergâh, tasavvufî şahsiyetler üzerinden haliyle tasavvuf düşüncesi ve hayatı, erkân hizmetleri, muhtarlıklardan federasyonlara farklı birimlere bağlı bütün cemevlerinin yer tahsisinden aydınlatmaya varıncaya kadar her türlü ihtiya-

²⁴ Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, "85 Milyon İnsanımızın Her Bir Ferdi Devletimizin Birinci Sınıf Vatandaşıdır", Cemevleri Temel Atma ve Açılış Töreni (Erişim 02 Aralık 2022).

cının kamu güvencesi altında karşılanacağını ve erkân hizmeti yürüten Alevî Bektâşî inanç önderlerinden (dedeler)²⁵ talep edenlerin de bu kurumsal yapı bünyesinde kadro verilip maaşa bağlanacakları hususlarının vurgulandığı görülmektedir.

Bu konuda ikinci adım olarak Alevî Bektâşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı kurulmasına dair bir Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yayımlanmıştır. Cumhurbaşkanının ilgili törende kurulacağını beyan ettiği söz konusu Başkanlık, 08 Kasım 2022 tarihli ve 112 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile resmî hüviyet ve yasal statü kazanmış ve söz konusu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 09 Kasım 2022 tarihli ve 32008 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.²⁶ İlgili Kararname’nin 1. maddesi, 1 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin²⁷ Kültür ve Turizm Bakanlığının görev ve yetkilerini düzenleyen 277 sayılı maddesinin 1. fıkrasında yer alan (g) bendi yeniden düzenlenerek ilgili Bakanlığa “Alevî-Bektâşî kültürünün araştırılması ve cemevleriyle ilgili iş ve işlemleri yürütmek” görevi verilmiştir. Cemevi Başkanlığı kurulmasına dair Kararname’nin 2. maddesi ile 1 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin Kültür ve Turizm Bakanlığının hizmet birimlerini düzenleyen 279. maddesinin (k) bendi düzenlenerek bu bend ile “Alevî-Bektâşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı” Bakanlığın hizmet birimleri arasına dahil edilmiştir.

Alevî-Bektâşî Kültür ve Cemevi Başkanlığının görev ve yetkileri Cemevi Başkanlığı kurulmasına dair ilgili Kararname’nin 3. maddesi ile 1 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin 292/A. maddesi olarak düzenlenmiştir. İlgili maddenin 1. fıkrasına göre Alevî-Bektâşî Kültür ve Cemevi Başkanlığının görevleri şunlardır:

a) Cemevlerinin ve ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik çalışmalar yapmak, cemevlerindeki hizmetlerin etkin ve verimli yürütülmesini koordine etmek,

²⁵ Burada 677 sayılı Kanun’un 1. maddesiyle yasaklanması nedeniyle “dedelik” unvan ve sıfatının kullanılmamasına özen gösterildiği; yerine “inanç önderi” tabirinin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun (677 Sayılı Kanun), *Resmî Gazete* 243 (13 Aralık 1925), Kanun No. 977, md. 1.

²⁶ Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Cemevi Başkanlığına Dair Kararname/CBDK), *Resmî Gazete* 32008 (09 Kasım 2022), Kararname No. 112, md. 1-7.

²⁷ Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (CTHCK), *Resmî Gazete* 30474 (10 Temmuz 2018), Kararname No. 1, md. 277.

b) Cemevlerinin Başkanlıkça belirlenen hizmetlerinin gördürülmesi için yerel yönetimlere veya yatırım izleme ve koordinasyon başkanlıklarına ödenek aktarımına ilişkin iş ve işlemleri yürütmek,

c) Alevi-Bektaşilik hakkında tüm yönleriyle, sosyal ve beşeri bilimler bütünlüğü içinde bilimsel araştırmalar yapmak, yaptırmak ve bu konularda seminer, sempozyum, konferans ve benzeri ulusal ve uluslararası etkinlikler düzenlemek, özgün bilgi üretimi için uygun ortamlar hazırlamak, yayınlar yapmak ve bu alandaki çalışmalarını desteklemek,

ç) Alevi-Bektaşilikle ilgili akademik faaliyetleri desteklemek amacıyla üniversiteler ve ilgili kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapmak,

d) Alevi-Bektaşiliği yurtiçinde ve yurtdışında bilimsel yönüyle araştırmak, derlemek ve bu amaçla yapılan çalışmalarını desteklemek,

e) Görev alanı kapsamında ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların bilimsel çalışmalarını ve bu alandaki yayınlarını takip etmek, gerekli görülenleri tercüme ettirerek basılmasını ve yayımlanmasını sağlamak,

f) Alevi-Bektaşilikle ilgili eğitim ve kültür faaliyetlerini yürütmek ve desteklemek,

g) Bakan tarafından verilen diğer görevleri yapmak".²⁸

İlgili madenin 2. fıkrasında "Başkanlığın görev alanındaki çalışmalarını değerlendirmek ve önerilerini Başkanlığa bildirmek üzere Danışma Kurulu kurulmuş, Başkan ve on bir üyeden oluşan ilgili Danışma Kurulunun, Alevi-Bektâşilik yolunda temayüz etmiş kişilerle Başkanlığın görev alanına giren konularda araştırma ve çalışmalarını bulunanlardan Cumhurbaşkanınca 3 yıllığına seçilecekleri" hükme bağlanmıştır. İlgili Kararnamenin 1. maddesinin 3. fıkrası ile 4 ve 5. maddeleri Başkanlığın, Başkan ve yardımcılarını ile diğer kadroları ve özlük haklarını düzenlediği, 6 ve 7. maddelerinin ise yürürlük maddeleri olduğu görülmektedir.

112 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Cumhurbaşkanının ilgili açılış ve temel atma töreninde beyan etmiş olduğu "Alevi Bektaşî"²⁹ vatandaşların ve onların etrafında bir araya geldiği mekân-

²⁸ Cemevi Başkanlığı Kurulmasına Dair 112 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi/CBDK, md. 1-7.

²⁹ Bektaşî ya da Bektaşilik kelimesinde de i ve î kullanımında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu çalışmada Bektaşî ve Bektaşilik kullanımı tercih edilecek, kanun maddeleri ve atıfta bulunulan eserlerin isimleri olduğu gibi bırakılıp metin içinde ise tercih edilen şekli kullanılacaktır.

ların tüm meselelerinin devlet nezdinde takibini ve yürütmesini yapacak kurumsal bir yapının kurulacağı, Kültür ve Turizm Bakanlığının kendi bünyesinde kurulacak ‘Alevi Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığının, cemevlerinin tamamının yönetimini yürüteceği, cemevi hizmetlerinden eğitim faaliyetlerine kadar tüm çalışmaların, bu kurumsal yapı altında kamu güvencesi, desteği ve denetimiyle yürütüleceği” hususlarının düzenlendiği görülmektedir.

İlgili Kararname’de Alevî-Bektaşî ve Alevî-Bektaşîlik kullanımı ile geleneğin ocak sisteminin ne kadar dikkate alındığı ayrı bir tartışma konusu olmakla birlikte 1. maddenin 2. fıkrasında Danışma Kurulunda “Alevî-Bektaşîlik yolunda temayüz etmiş kişiler”in yer alacağına hüküm altına alınması, -her ne kadar dedeğân-babağân hiyerarşisine göre dede kökenli kişiler mi yoksa tâlib kökenli kişiler de olabilir mi noktasında bir kapalılık olsa da- geleneğin dikkate alınmaya çalışıldığını göstermektedir.

Cemevleri hakkındaki düzenlemeler sürecinin sonuncusu Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yapılmıştır. Meclis tarafından 6 Kasım 2022 tarihinde kabul edilen ve cemevleriyle ilgili bazı düzenlemeleri de içeren 7421 sayılı Kanun, 26 Kasım 2022 tarihli ve 32025 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.³⁰ 7421 sayılı Kanun’un 8. maddesi ile 3/5/1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanununa ek madde eklenerek “İmar planlarının tanziminde, planlanan beldenin ve bölgenin şartları ile müstakbel ihtiyaçları göz önünde tutularak lüzumlu cemevi yerleri ayrılacağı; il ve ilçelerde mülkî idare amirinin izni alınmak ve imar mevzuatına uygun olmak şartıyla cemevleri yapılabileceği; cemevi yerinin, imar mevzuatına aykırı olarak başka maksatlara tahsis edilemeyeceği” hükümlerine yer verilmiştir.³¹ Cemevleriyle ilgili söz konusu hükümlerin 3194 sayılı İmar Kanununun ibadet yerleriyle ilgili Ek 2. maddesinde değil de ayrı bir ek madde ile Kanunda yer verildiği dikkat çekmektedir.³²

İlgili Kanununun 14. maddesi ile 10/7/2004 tarihli ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun 7. maddesinin birinci fıkrasına (aa) bendinden sonra gelmek üzere “bb) Gerektiğinde cemevleri için bina ve tesisler yapmak, bu bina ve tesislerin her türlü bakımını,

³⁰ Vergi Usul Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (VUKBKGYDK), *Resmî Gazete* 32025 (26 Kasım 2022), Kanun No. 7421, md. 8, 14-17, 22.

³¹ Vergi Usul Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (VUKBKGYDK), EK MADDE 10.

³² İmar Kanunu (İK), *Resmî Gazete* 18749 (03 Mayıs 1985), Kanun No. 3194, md. Ek Madde 2.

onarımını yapmak ve gerekli malzeme desteğini sağlamak.” bendi; üçüncü fıkrasına (f) bendinden sonra gelmek üzere “g) Cemevlerinin yapım, bakım ve onarımını yapmak.” bendi eklenmiştir.³³ Bu düzenlemede de cemevleri konusuna 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun ilgili maddesinin mabetlerle ilgili fıkra ve bendlerinde değil de ayrı bir fıkra ve bendde yer verildiği görülmektedir.³⁴

İlgili Kanunun 15. maddesi ile 22/2/2005 tarihli ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanununun 6. maddesinin birinci fıkrasından sonra gelmek üzere³⁵ “İl özel idaresi; il sınırları içinde mabetler, kültür ve tabiat varlıkları, tarihî doku ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânlar ile cemevlerinin yapım, bakım ve onarımını yapabilir.” fıkrası eklenmiştir.³⁶ Bu maddede de cemevlerinin mabetlerden ayrı olarak zikredildiği gözlemlenmektedir.

7421 sayılı Kanunun 16. maddesi ile 3/7/2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanununun belediyelerin görev ve yetkilerini belirleyen 14. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendine “inşa edebilir”³⁷ ibaresinden sonra gelmek üzere “; cemevlerinin yapım, bakım ve onarımını yapabilir” ibaresi eklenmiştir.³⁸ Söz konusu bu maddede yine cemevlerinin mabetlerden ayrı olarak zikredildiği görülmektedir.

İlgili Kanunun 17. maddesi ile belediyelere indirimli ya da ücretsiz içme ve kullanma suyu verme yetkisi tanıyan 5393 sayılı Belediye Kanununun 15. maddesinin altıncı fıkrasının ikinci cümlesinde yer alan “ve hastanelere” ibaresi³⁹ “, hastanelere ve cemevlerine” şeklinde değiştirilmiştir.⁴⁰ Belediyelere cemevlerine de indirimli ya da ücretsiz içme ya da kullanma suyu verme yetkisi tanıyan ilgili düzenlemede

³³ Vergi Usul Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (VUKBKGYDK), m. 14.

³⁴ Büyükşehir Belediyesi Kanunu (BBK), *Resmî Gazete* 18749 (10 Temmuz 2004), Kanun No. 5216, md. 7, fkr. n .

³⁵ İl Özel İdaresi Kanunu (İÖİK), *Resmî Gazete* 25745 (22 Şubat 2005), Kanun No. 5302, md. 6.

³⁶ Vergi Usul Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (VUKBKGYDK), m. 15.

³⁷ Belediye Kanunu (BK), *Resmî Gazete* 25874 (03 Temmuz 2005), Kanun No. 5393, md. 14, kkr. 1, bnd (b).

³⁸ Vergi Usul Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (VUKBKGYDK), m. 16.

³⁹ Belediye Kanunu (BK), md. 15, fkr. 6, cml. 2.

⁴⁰ Vergi Usul Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (VUKBKGYDK), m. 17.

yine cemevlerinin mabetlerden ayrı olarak kanun metnine yerleştirildiği görülmektedir.

İlgili Kanununun 22. maddesi cemevlerinin aydınlatma giderleriyle ilgili olarak düzenlenmiştir. Söz konusu madde ile 14/3/2013 tarihli ve 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanununa madde (EK MADDE 6) eklenmek suretiyle⁴¹ “Cemevlerinin aydınlatma giderlerinin Kültür ve Turizm Bakanlığının bütçesine konulacak ödenekten karşılanacağı” hükmüne bağlanmıştır.⁴² Cemevlerinin aydınlatma giderlerinin karşılanmasına dair söz konusu düzenlemenin, aynı Kanunun Geçici 6. Maddesinde ibadet yerlerinin aydınlatma giderlerinin karşılanması ile ilgili maddesinden ayrı olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

7421 sayılı Kanunla getirilen düzenlemeler ile Cumhurbaşkanının ilgili açılış ve temel atma töreninde beyan etmiş olduğu “cemevlerine imar planlarında yer verilmesi, yapım, bakım ve onarım giderleri ile aydınlatma, içme ve kullanma suyu ihtiyacının karşılanması” hususlarının kanunî düzenleme ile belirlenmiştir. Böylece söz konusu bütün bu tasarruflarla cemevleri yasal statüye kavuşturulmuştur.

2. Cemevlerine Yasal Statü Verilmesi Hakkındaki Söz Konusu Beyan ve Tasarruflarla İlgili Olarak Alevî Örgütleri, Bazı Temsilciler ve Farklı Kesimlerin Konuya Dair Birtakım Açıklamaları

Yeni yapılan cemevlerinin açılışını yapmak, yapılacak olanların da temelini atmak üzere düzenlenen programda Cumhurbaşkanı'nın açıklamaları baz alınarak başta Alevî ismi altında örgütlenen kuruluşlar ve temsilcileri olmak üzere akademisyenlerin de içinde bulunduğu farklı kesimlerin konuya dair bazı açıklamalar yaptıkları ve yazılar kaleme aldıkları görülmektedir. İlgili törenden sonraki gün Alevi Bektaşî Federasyonu, Alevi Dernekler Federasyonu, Alevi Vakıflar Federasyonu, Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, Alevi Kültür Dernekleri, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği ve Erenköy Eğitim Kültür Vakfı Cemevi tarafından imzalanmış ortak bir açıklama ile Cumhurbaşkanı'nın konu hakkındaki

⁴¹ Elektrik Piyasası Kanunu (EPK), *Resmî Gazete* 28603 (30 Mart 2013), Kanun No. 6446, ek md. 6.

⁴² Vergi Usul Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (VUKBKGYDK), m. 22.

açıklaması hakkında bazı değerlendirmeler yapılmıştır.⁴³ Konu hakkındaki açıklamalar ve yazıların genelinin büyük oranda aynı hususları dile getirmesi nedeniyle burada Federasyonların açıklaması merkeze alınıp diğerlerine de işaret edilmek suretiyle konu işlenecektir. Hatta konunun uluslararası boyuta -söz gelimi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine- taşınan tartışma alanlarının cemevlerine yasal statü (ibadethane olarak) verilmesi ve dedelere maaş bağlanması konularını merkeze alıp konuları Alevilik-Sünnilik ve cami-cemevi kıyası üzerine kurguladıkları görülmektedir.⁴⁴

Söz konusu Federasyon, Vakıf ve Derneklerin ortak açıklamasında Cumhurbaşkanı'nın açıkladığı paketin “ne demokratik, ne de müjde olduğu; aksine Aleviliğin tabutuna son çivileri çakma niyetinin somut bir adımı olduğu” yönündeki beyanların oldukça siyasi içerikli olduğu şüphesizdir. Nitekim açıklamadaki şu özet ifadeler bunu açıkça ortaya koymaktadır: “Alevilerin sorunlarının, cemevlerinin elektrik, su, imar ve dedelere ulufe diye dağıtılacak maaş sorunu olmadığı; aksine Alevilerin sorunları, doğrudan negatif ayrımcı esaslara göre yapılandırılmış, buna göre işleyen siyasal rejimden kaynaklanan, siyasal rejimin 12 Eylül askeri faşist darbesinden beri dinsel-

⁴³ *gazeteduvar*, “Alevi kurumlarından 'Cemevi Başkanlığı' açıklaması: Ne demokratiktir ne de müjdedir” (8 Ekim 2022), 1. Konu hakkında yapılan tasarrufları konu hakkında başlatılan Açılım Süreciyle ilişkilendirerek yorumlayan bir yaklaşım için bkz. Doğan Kaplan, “Alevi Açılımı Yeniden: Alevi Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı”, *idm üm düşünce mektebi*. Erişim 26 Aralık 2022. <https://idm.org.tr/alevi-acilimi-yeniden-alevi-bektasi-kultur-ve-cemevi-baskanligi>.

⁴⁴ Söz gelimi DKAB dersleriyle ilgili olarak Mansur Yalçın ve Diğerleri tarafından 21163/11 sayılı başvuruya dair AİHM'in karar metninin dava sürecini anlatan 2, 12, 21, 22; konu hakkında uluslararası metinlere atıf yapılan 31-33. maddelerinde İrkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu/ECRI'nın 10 Aralık 2010 tarihinde kabul edilen Türkiye ile ilgili dördüncü raporunun (Genel Politika Tavsiyeleri/CRI (2011) 5) 72-74. maddelerinde; “B. Mahkemenin Değerlendirmesi”ni içeren kısmının 69., Mahkemenin kendisinin Hasan ve Eylem Zengin davasında verdiği karara atıfta bulunduğu 71., Aleviliğin Sünnilikten oldukça farklı olduğunu iddia edenleri ikrar eden 75., Mahkemenin Türk eğitim sisteminde, Sünni İslam anlayışından farklı bir dini ya da felsefi inanca sahip ebeveynlerin çocukları için uygun bir seçim imkânı öngörülmediğini' vb. tespit ettiğini iddia ettiği ve kararına mesnet teşkil ettiği anlaşılan 71. maddesi (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi/ECHR, 2014) Alevilik-Sünnilik kıyasının uluslararası arenada da sürdürüldüğünün açık göstergesidir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM/ ECHR), “Mansur Yalçın ve Diğerleri/Türkiye Davası-21163/11” (14 Eylül 2014). Ayrıca bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM/ ECHR), “İzzettin Doğan ve Diğerleri/Türkiye Davası-21163/11” (14 Eylül 2014).

leştirilmesi ile kronik hale gelen sorunlardır. Cumhurbaşkanının reform diye müjdelediği paket de Alevilerin dinsel varlığını, kimliğini inkar etmekte, Aleviliği devletli Sünniliğin bir eklentisine, zenginliğine indirgemekte, dolayısıyla Alevilik kendisinden her an vazgeçilebilir, gerektiğinde malı, canı yağmalanabilir artı bir kaynak olarak konumlandırılmaktadır.”⁴⁵

Federasyonların söz konusu ortak açıklamasında dört temel hususun ele alındığı görülmektedir. Bunlardan ilki, “Alevilerin en temel taleplerinden biri olan ve eşit tanınma, eşit yurttaşlık haklarının sembolik bir ifadesine dönüşen ‘cemevleri ibadethanemizdir’ talebine bağlı olarak, cemevlerinin ibadethane statüsüne kavuşturulmasına dair hiçbir adımın atılmadığı, Aleviliğin dinsel ve kimliksel özellikleriyle inkar edilmeye devam edildiği, Müslümanlığın biricik ve hakiki tek biçimi olarak devletin herkese Sünniliği dayatmayı sürdüreceği” ifadeleriyle dile getirilen “cemevlerinin ibadethane statüsü” hususudur. Hem Cumhurbaşkanı’nın konuşmasında hem yayımlanan Kararname’de doğrudan “Alevî-Bektâşi” ifadelerinin kullanılarak gerek dinsel gerek kimliksel özelliklerine doğrudan atıf yapıldığı halde⁴⁶ “inkar”dan söz edilmesi ayrı bir bahis olmakla birlikte ilgili açıklamada cemevlerinin ibadethane statüsü hususu dile getirilirken konunun Sünnilik bağlamında ve kıyası -ki aşağıda değerlendirileceği üzere bu bağlam ve kıyasın doğru olmadığı açıktır.- üzerine ele alındığı görülmektedir. Konunun sünnilik kıyası üzerine ele alınması hususunun İzzettin Doğan’ın Habertürk’te verdiği röportajda da⁴⁷ konu hakkında yazılan yazılarda⁴⁸ da söz konusu olduğu belirtilmelidir.

Federasyonların ilgili açıklamalarında gündeme taşınan ikinci konunun Alevî kökenli vatandaşların devlet kadrolarında istihdamı hususu olduğu görülmektedir. Bu hususun “Alevî toplulukların en önemli sorunu olan sosyo-politik, sosyo-kültürel düzeyde kamu gücüyle örgütlenen, kamu gücüyle yeniden üretilen negatif ayrımcılık ısrarla reddedilmektedir. Lütfeder gibi Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı bir kurum oluşturulacağı ve burada kendi ölçülerine uygun,

⁴⁵ *gazeteduwaR*, “Alevi kurumlarından 'Cemevi Başkanlığı' açıklaması: Ne demokratiktir ne de müjdedir” (8 Ekim 2022).

⁴⁶ Örtük de olsa bir tanınmanın söz konusu olduğu hakkında bir değerlendirme için bkz. Rıza Yıldırım, “Alevilerin Devlele İlişkisi Meselesi ve AKP’nin Alevi Açılımları”, *politikayol* (Erişim 5 Aralık 2022).

⁴⁷ İzzettin Doğan, “Habertürk Tv-Teke Tek Programı: Cemevleri”, dk. 34:50 vd.

⁴⁸ Tayfun Atay, “Ya cemevi de mabettir, ya da cami mabet değildir, hepsi bu!”, *GAZETEPENCERE*, (Erişim 5 Aralık 2022). Rıza Yıldırım, “Alevilerin Devlele İlişkisi Meselesi ve AKP’nin Alevi Açılımları”.

yandaş Alevî kökenlilerin istihdam edileceği müjdelenmektedir. Bilinmelidir ki, istihdam edeceğiniz birkaç Alevî kökenli kişi Alevilere uzun on yıllar boyunca yapılan haksızlıkların ve hala Alevileri kamu kurumlarına kapıcı olarak bile almayan adaletsizliğin ve zulmün üstünü örtmeye yetmeyecektir.”⁴⁹ ifadeleriyle gündeme taşınmaktadır. Öteden beri dile getirilen benzer iddiaların Doğan tarafından da ifade edildiği anlaşılmaktadır.⁵⁰ Bu yazının herhangi bir polemige girmeden olay ve olguları objektif ve bilimsel kriterlerle ele alma hassasiyeti üzerine inşa edildiği belirtilmelidir. Ancak söz konusu iddiaların Anayasa'nın ilgili maddeleri açısından tartışılma durumuna rağmen devletin “Alevî-Bektâşi yolu” şartını koyarak bir istihdam politikası yürütmesini dikkate almadığı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte bir taraftan devletin Alevî-Bektâşi yoluna mensup kişilerin -geleneğin kendi hassasiyetlerini dikkate alıp- kamu görevi olarak erkân yürütmeleri bağlamındaki bu tasarrufuna karşı dururken; diğer taraftan devlet hakkında ‘kamu kurumlarına bir kapıcı olarak dahi Alevî kökenli bir vatandaş almadığından’ şikâyet edilmesinin oldukça ilginç bir durum ortaya çıkardığına dikkat çekilmelidir.

Devletin kamu personeli alırken -din hizmeti yürüten Diyanet İşleri Başkanlığı dahil- vatandaşların dinî, mezhebî ve meşrebî kimlik mensubiyeti ya da müntesipliğine bakmadan anayasa, yasalar ve mevzuat hükümleri ile belirlenen objektif kriterlerle personel alımı yaptığı ve ilahiyat alanı dahil farklı disiplinlerde akademik çalışma yürütüp -Diyanet İşleri Başkanlığı dahil- devlet kurumlarında halihazırda çalışan pek çok dede ve tâlib kökenli tanıdık kişilerin bulunduğu bir gerçeklikte bu tür iddiaların oldukça duygusal ve tepkisel yaklaşımlar olduğu, bunların ayrıca araştırmalara konu edilmesi gerektiğine işaretlerle bu noktanın çalışmamızın kapsamı dışında olduğu ifade edilmelidir.

Federasyonların söz konusu açıklamalarının üçüncü ana konusunun, “...Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı bir oluşum, bundan sonra Alevilerin dışı ile turnağı ile, kendi öz güçleri ile iğne ile kuyu kazar gibi, emek emek yoktan var ettiği bütün cemevlerinin yönetimini yürütecektir. Açıkça ilan ederiz ki bu, devletin Alevî kurumsallaşmasına, Alevî dinselliğine yönelik darbe ve el koyma girişimidir...” ifadeleriyle cemevlerinin iş ve işlemlerinin kamu hizmetleri kapsamına alınması hususunda olduğu görülmektedir. Bu hususun ele

⁴⁹ gazeteduvaR, “Alevî kurumlarından 'Cemevi Başkanlığı' açıklaması: Ne demokratiktir ne de müjdedir” (8 Ekim 2022), 1.

⁵⁰ İzzettin Doğan, “Habertürk Tv-Teke Tek Programı: Cemevleri”, dk. 31:10 vd.

alınırken de Diyanet İşleri Başkanlığının gündeme taşındığı anlaşıl-
maktadır. Gerek cemevlerinin iş ve işlemlerinin kamu hizmetleri kap-
samına alınması hususunun hukuktan siyasete farklı disiplinleri il-
gilendiren yönlerinin gerek bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığının
gündeme taşınmasının çalışmamızın kapsamı dışında olduğu belir-
tilmelidir.⁵¹ Ancak bu vesileyle iki hususa değinmeden geçmemek ge-
rekmemektedir. Birincisi geçmişte olduğu gibi bugün de dünyanın her
yerinde devlet ile her türlü dini, sosyal, kültürel kurumsal yapının
ilişkinin mevzuat hükümleriyle belirlenen kurallar altında yürütü-
lüyor ve yürütülecek olmasıdır. Bunun geçmişte bu topraklar üye-
rinde kurulan Selçuklu'dan Beylikler'e, Beylikler'den Osmanlı'ya; gün-
ümüzde de Türkiye Cumhuriyeti'nde böyle olduğu gibi Almanya'dan
Amerika'ya, Rusya'dan Japonya'ya diğer dünya devletlerinde de böyle
olduğundan şüphe yoktur. Burada önemli olanın ilgili düzenlemele-
rin geleneği ne kadar dikkate alıp almadığıdır. İkincisi bu düzenle-
meler ile gerek cemevlerinin kurumsal yapısı gerek yürütülen erkân
hizmetleri resmî ve yasal bir hüviyet kazanmış olsa da öncesinde vakıf ve dernekler bünyesinde yürütülen hizmetler de vakıf ve dernek mevzuatına tabi olduğu için bunların zaten bir mevzuata tabi oldu-
ğunu göz ardı etmemek gerektiği açıktır.

Federasyonların açıklamasındaki dördüncü hususun dedelere maaş bağlanması konusunda olduğu görülmektedir. "Bu anti-demokratik paketin gereği olarak oluşturulacak kurum 'cemevi hizmetlerinden eğitim faaliyetlerine' kadar cemevlerinde tüm kontrolü eline almaya hazırlanmaktadır. Cumhurbaşkanının bu belirsiz, muallak cümlesinin içinde taşıdığı tehdide karşı bütün Alevî topluluklarını ve kurumlarını uyanık olmaya çağırıyoruz. Aksi halde, rızalık üstüne, talib'e hizmet borcuyla, hakkullah ile, Hakk uğruna hizmet veren dedelerimiz bundan sonra devletten alacağı maaşın hizmetçisi olacak, kamu kaynaklarının din kisvesi altında yağmalanmasından pay alacaktır. Yetmezmiş gibi, eğitim faaliyetleri adı altında, çocuklarımız, dedelerimiz, pirllerimiz, analarımız, ana sultanlarımız, ana bacılarımız, rayberlerimiz, rehberlerimiz, zakirlerimiz, hak aşıklarımız, Sünniliğin devletli çarklarında şekillenecek, demelerimiz, nefeslerimiz, ayetlerimizin yerini Sünnî doktrinin boğucu soluğu alacaktır. Bunun varacağı yer, cemevinde Kur'an kursu, cemevinde mızraklı ilmiyal, cemevinde namazdır... Nihayet Sayın Cumhurbaşkanı'nın açıklamalarına göre, isteyen dedelerimiz bu yeni oluşturulacak kurumda kadroya alınıp maaşa bağlanacakmış! Biz Alevîler ve onların

⁵¹ Diyanet İşleri Başkanlığının Alevî gelenekle ilgili tartışmalarda gündeme taşınması ve bu kapsamda dile getirilen bazı hususlarla ilgili birtakım değerlendirmeler için bkz. Üçer, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dini Söylemi", 50-54.

kurumları olarak, devletin hiçbir dini finanse etmesini, kamu kaynaklarını şu ya da bu dinin aleyhine peşkeş çekmesini kabul etmezken, şimdi dedelerimiz üzerinden bir yağma sofrasına davet edilmekteyiz. Pir Sultan gibi, Sünnileştirmeye çalıştığınız Yunus Emre gibi, kameraların karşısında övüyor gibi görünseniz de 'meczip' diye takdim ettiğiniz Hacı Bektaş Veli gibi, yok olur, yoksul olur, aç kalır, ama bir avuç buğdaya tamah etmeyiz. Hünkar'ın himmeti, Ali'nin mürüvveti, Hüseyin'in şehadeti bize yeter! Her kim ki rızalığa sırtını dönüp hakkullahı terkederse HAKK MUHAMMED ALİ nuruna sırtını dönmüştür. Üçü birdir, biri üç ve devletin üçün ve birin içinde dördüncü olmasına razı değiliz ve izin vermeyeceğiz.”⁵² ifadeleriyle bu hususun işlendiği, bu noktada cemevlerinin iş ve işlemlerinin kamu tarafından yürütülmesine karşı sergilenen tavrın tekrarlandığı, konunun yine Sünnilik ve din hizmetinin kamu tarafından yürütülüp finanse edilmesine ve bu kapsamda Diyanet İşleri Başkanlığı ve cami ve Kur'an Kurusu hizmetleri gibi ana hizmet alanlarını gündeme taşımak suretiyle dedelere maaş bağlanmasına “devlet müdahalesinde bir Alevilik” yaklaşımı ve buna itiraz kabilinde ele alındığı anlaşılmaktadır. Konunun cami-cemevi kıyası üzerinden tartışılması hususu da yine öteden beri karşılaşılan bir olgu olmakla birlikte sıcak gündem konusunun ele alınması noktasında da aynı kıyasın tekrarlandığı görülmektedir.⁵³

3. Alevî Geleneğe Mensup Ocak ve Grupların Mahiyeti

Alevî kimliği altında yer verilen ocak ve gruplarla ilgili olarak gerek 1990'lı yıllardan itibaren gerek cemevlerine yasal statü verilmesiyle ilgili yeni gelişmeler kapsamında yürütülen söz konusu tartışmaların sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi için ilgili konuların başta Mezhepler Tarihi ve Tasavvuf Tarihi olmak üzere İlahiyat ve Sosyolojiden Kurumlar Tarihine ilgili diğer disiplinlerin metodik bilgileriyle ele alınması gerektiği açıktır.

Bir olguyu incelerken, öncelikle söz konusu olgunun mahiyeti ve keyfiyetinin ortaya konulmasına imkan tanıyan ana unsurlarının göz

⁵² gazeteduvaR, “Alevî kurumlarından 'Cemevi Başkanlığı' açıklaması: Ne demokratiktir ne de müjdedir”.

⁵³ Atay, “Ya cemevi de mabettir, ya da cami mabet değildir, hepsi bu!”. Atay'ın cami ve cemevi kelimelerinin cem'/toplanma kökünden geldiği ve her ikisinin dinî sosyo-kültürel fonksiyonlar açısından benzer görevler ifa ettiklerinden hareket edip birbiriyle kıyasladığı görülmektedir. Atay'ın hemen hemen aynı yazıyı söz konusu tartışmalar kapsamında da daha önce de kaleme aldığı görülmektedir. Tayfun Atay, “Cami ne kadar ibadethane, siz onu söyleyin!”, *T24 Bağımsız İnternet Gazetesi* (Erişim 5 Aralık 2022).

önünde bulundurulması gerekmektedir. Alevî geleneğe mensup ocak ve grupların sağlıklı bir değerlendirmeye tabi tutulması bağlamında dinî geleneğin ya da tecrübenin ifade şekilleri olarak nitelendirilen inanç esasları hakkındaki kabülleri (teori), ibadet hayatı ile ilgili uygulamaları (pratik), dinî sosyo-kültürel hayattaki anlayış ve tecrübeleri (zihniyet ve kültür) ve ahlak anlayışlarını⁵⁴ dikkate alarak geleneğin oturduğu temel zeminin açığa çıkarılması gerekmektedir.

Günümüzde Anadolu'da Alevî olarak nitelendirilen ocak ve gruplar kendi içlerinde bölgeden bölgeye, gelenekten geleneğe ve hatta ocaktan ocağa birtakım farklılıkları bünyelerinde barındırır. 'Hakk, Muhammed, Ali' kabulünden, dört kapı kırk makam anlayışlarına; yürütülen âdâb ve erkândan, âdâb ve erkâna dair eserlere; cemler, semahlar, cemlerde ve semahlarda okunan deyiş/nefeslerden, musâhiblik, düşkünlük gibi toplumsal kurumlara varıncaya kadar hemen hemen bütün unsurların gerek kavramsallaştırılması gerek uygulamasındaki farklılıkların, yukarıda işaret edilen söz konusu ocak, silsile ve tasavvufî gelenek farklılığına dayandığı görülmektedir.⁵⁵ Bütün bu farklılıklara rağmen söz konusu ocak ve gruplar için temel bazı ortak unsurlardan bahsetmek mümkündür. Alevî nitelemeli ocak ve gruplarda, zaman zaman "duygu" kelimesiyle ifade edildiği görülen "ilhâm ve keşf", temel bilgi kaynaklarından biri olarak kabul edilir. Modernite ve şehirleşmeye bağlı olarak şehirde yetişen gelenek mensuplarının bu noktadaki kabullerinde köklü değişiklikler olduğu muhakkak olmakla birlikte,⁵⁶ geleneğe nefes/deyişlere atfedilen önem, temel olarak ilhâm ve keşfin bilgi kaynağı olarak kabul edilmesine ve çoğunlukla bunun diğer bilgi kaynaklarına öncelenmesine dayanmaktadır.⁵⁷

⁵⁴ Dinî tecrübenin ifade şekilleri için bkz. Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, trc. Ünver Günay (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1995), 43-61.

⁵⁵ Üçer, "Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi", 382-391.

⁵⁶ Subaşı, *Sırrı Fâş Eylemek*, 110-111; Alperen, "Alevî(lik) Modernleşmesine", 76-82; Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 418-420. Konunun farklı boyutlarıyla ilgili olarak bkz. Cemal Şener, *Yaşayan Alevilik* (İstanbul: Ant Yayınları, 1996), 68; İlyas Üzüm, "Modernizmin Alevî Toplumu Üzerindeki Etkileri", *İslam ve Modernleşme II. Kutlu Doğum İlmî Toplantısı* (İstanbul: İsam Yayınları, 1997), 278-290; Fuat Bozkurt, *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik* (İstanbul: Doğan Kitap, 2000), 89-91; Reha Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevilik* (İstanbul: Doğan Kitap, 2000), 14-15; Ali Balkız, *Kent Koşullarında Sosyolojik Olgu Olarak Alevilik Yazılar* (İstanbul: Alev Yayınları, 2007), 1-10, 125; Yahya Mustafa Keskin, *Kentleşme Sürecinde Alevilik Gelenek ve Modernizm Arasında Gelgitler - Elazığ Örneği* (İstanbul: Kivılcım Ajans, 2009), 83-182.

⁵⁷ Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 60.

Epistemolojik kabuller bakımından çizilen bu çerçeveden sonra konuyu Tasavvuf Tarihinde bir olgunun tasavvuf düşüncesi ve tarihat hayatı bağlamında ele alırken göz önünde bulundurulması gereken fikrî (vahdet-i vücûd, velâyet, marifet vb), insanî (pîr, mürşid, şeyh/dede, halife, mürid/talib; silsile), fiilî (âdâb ve erkân/ seyr-ü sülûk, inâbe/ikrâr, zikir/tevhid) ve maddî (tekke, zâviye, dergâh, cemevi vb.) ortak (fenomonolojik) unsurlar⁵⁸ açısından ele alınması yerinde olacaktır.

Alevî nitelemeli ocak ve gruplar, geleneğin temel esası olarak “Hakk, Muhammed, Ali” kabulü ya da prensibini merkeze alırlar. Orijinal olarak “Üçler” şeklinde isimlendirilen bu temel esastaki “Hakk”, Allah’ı, Allah’ın var ve bir olduğu; “Muhammed”, Hz. Muhammed’in (sav) son peygamber olduğu; “Ali” ise, Hz. Ali’nin evliyânın pîri ya da velâyet makamının pîri olduğu şeklinde anlamlandırılır. Dolayısıyla bu temel esas, İslâm tasavvuf ekollerinin temel kabullerinden biri olan “Ulûhiyyet, Nübüvvet, Velâyet” prensibinin vahdet-i vücûd anlayışının hâkim olduğu Alevî gelenek nezdindeki ifade şeklidir.⁵⁹

İnsan unsuru açısından bir değerlendirme yapıldığında Alevî nitelemeli ocak ve gruplar arasında öncelikle ocakzâdeler (ocakzâdeler de kendi içinde pîr ocakları, mürşid ocakları ve rehber ocakları olarak hiyerarşik olarak ayrılır) ve tâlibler şeklinde iki ana insan unsuru bulunmakla birlikte dinî gelenek alanındaki hiyerarşik yapılanmanın, diğer tarikatlarda olduğu gibi pîr, mürşid, şeyh/dede, rehber, tâlib (mürid) şeklinde kurgulandığı görülmektedir.⁶⁰ Alevî geleneğe mensup her bir ocağın –tabii ki dede ocaklarının- Hz. Ali’ye ulaştırılan

⁵⁸ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1990), 200-271; Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1995), 107-169; Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2017), 199-216; Ali Bolat vd., *Tasavvuf Tarih, Doktrin, Tenkit* (Samsun: E Yazı Yayınları, 2019), 217-236.

⁵⁹ Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik* (Ankara: Andıç Yayınları, 1995), 54; Metin Bozkuş, *Sivas Aleviliği* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2006), 168-174; Harun Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2004), 103-111; Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 229-248; Fevzi Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk, Adıyaman Alevileri* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016), 67-73; Rifat Türkel, “Sofça Örnekleminde Kalburcu Şeyhi Pîr Ahmed Efendi ve Alevilik Anlayışı”, *İnsan ve Toplum Dergisi* 6/1 (2016), 53-54; Rıza Yıldırım, *Geleneksel Alevilik İnanç, İbadetler, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek* (İstanbul: İletişim, 2018), 165-174; Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 263-280.

⁶⁰ Yaman, *Alevilikte Dedeler Ocakları*, 3-49; Aksüt, *Aleviler*, 29-52; Yıldırım, *Geleneksel Alevilik*, 228-237; Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 65.

silsileleri ya da şecereleri bulunmaktadır ki bu esasın tasavvufta olduğu üzere Alevî gelenekte de “el ele el Hakk’a” şeklinde isimlendirildiği bilinmektedir.⁶¹

Alevî gelenekte de diğer tasavvuf ekollerinde olduğu üzere kişinin insân-ı kâmil olarak yetiştirilmesi için gerekli görülen âdâb ve erkân (seyr-u sulûk), dört kapı-kırk makam (Buyruk adıyla yayımlanan ancak asıl adları Tasavvuf Risâlesi, Menâkıb vb. olan bazı nüshalarda bunun dört kapı ve her kapıda yedi makam olmak üzere 28 makam olarak şekillendirildiği görülmektedir.⁶²) çerçevesinde oluşturulmuştur.⁶³ Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarda bireylerin yola girmeleri esastır. Söz konusu bu esas “İkrâr Verme Cemi” ile sağlanır ki bu bir “inâbe-biat” uygulamasıdır.⁶⁴ Yine içinde “tevhîd” bablarıyla beraber 12 hizmet üzerinden yürütülen ve bir “zikir” toplantısı olan “cem”, âdâb ve erkânıyla ibadet hayatı ve uygulamaların temeline oturtulmuştur.⁶⁵

⁶¹ Birdoğan, *Alevî Yerleşmesi*, 206; Aksüt, *Alevîler*, 50; Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 32. Bilindiği üzere tasavvufta silsilelerin dört halifen biriyle Hz. Peygamber’e ulaştırılması esas olmakla birlikte çoğu ekolün silsilesi Hz. Ali’ye kanalıyla ulaştırılır ve bu silsilelere “silsiletü’z-zeheb/altın silsile” denilir. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Rehber Yayınları, 1997), 645; Yılmaz, 206-207; Bolat vd., *Tasavvuf*, 225-226.

⁶² Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 42; Bisâti, *Şeyh Sâfî Buyruğu (Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr)*, haz. Ahmet Taşgın (Ankara: Rheda-Wiedenbrück Çevresi Alevî Kültür Derneği Yayınları, 2003), 17-41.

⁶³ Bozkuş, *Sivas Alevîliği*, 283-288; Yıldız, *Anadolu Alevîliği*, 179-184; Ömer Faruk Teber, *Bektâşi Erkânâmelerinde Mezhebi Unsurlar* (Ankara: Aktif Yayınları, 2008), 86-87; Rençber, *Adıyaman Alevîleri*, 172-178; Yıldırım, *Geleneksel Alevîlik*, 178-182; Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 340-354. Bu konuda ayrıca bkz. Esad Coşan, *Hacı Bektaş-ı Velî Makâlât* (Ankara: Seha Neşriyat, ty.), 19-30; *Buyruk*, haz. Fuat Bozkurt (İstanbul: 1982), 125-130; *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, haz. Adil Ali Atalay (İstanbul: Can Yayınları, 1998), 30-32; *Erdebili Şeyh Safî ve Buyruğu*, haz. Mehmet Yaman (İstanbul: 1994), 115.

⁶⁴ Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 65. Tasavvufta inâbe ve biat uygulaması hakkında bkz. Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 206-207; Bolat vd., *Tasavvuf*, 220-221.

⁶⁵ Ethem Ruhi Fırlı, *Türkiye’de Alevîlik Bektâşilik* (İstanbul: Selçuk Yayınları, 1990), 371; Mehmet Yaman, *Alevîlikte Cem* (İstanbul: 1998), 7-82; Aşık Durmuş Günel, *El Ele El Hakk’a* (İstanbul: Can Yayınları, 2000), 107; Recep Cengiz, *Çamiçi Beldesinde Dini Hayat; Alevîlik Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000), 174; Seyit Derviş Tur, *Erkânname Alevîliğin İslâm’da Yeri ve Alevî Erkânları* (İstanbul: Can Yayınları, 2002), 340-450; Mahmut Riyat Bakır, *Tasavvufî Bir Kavram Olarak Cem’ ve Bektâşilik’teki Yorumu* (Ankara: Alternatif Yayınları, 2003), 107-108.

Maddî unsurlar açısından konu ele alındığında çalışmamızın da konusu olan âdâb ve erkân mekânları ön plana çıkmaktadır. Tasavvuf Tarihinde maddî unsur başlığı altında tekke, zâviye, dergâh, hankâh, asitâne vb. isimler altında farklı sosyo-kültürel fonksiyonlarla birlikte asıl âdâb ve erkânın yerine getirildiği mekânların işlendiği görülmektedir.⁶⁶ Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplar da geleneksel olarak kendilerince metbu ocak⁶⁷ denilen ana ocak/baş ocakların tekkeleri durumundaki merkezler etrafında bir yapılanma sergileyerek ana ocak ve buna bağlı alt ocaklar ve bunların bağlı oldukları “tekkeler”e göre ana tekke ve bağlı alt tekkeler sistemiyle teşkilatlanmıştır.⁶⁸

Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarda temel ahlâkî prensiplerin, diğer tasavvuf ekollerinin de benimseyip “Edeb Yâ Hû” kalıbında formüle ettikleri “eline-diline-beline sahip olmak” kabulü çerçevesinde şekillendirildiği görülmektedir.⁶⁹

Bu temel unsurların yanı sıra “cem esnasında coşkuyu sağlamak için okunan *deyiş/ nefeslerin*, tasavvuf geleneğindeki *ilâhîler* ile aynı mahiyette kullanılması;⁷⁰ cemlerde kullanılan saz ve keman gibi enstrümanların, kudüm, def veya ney ile aynı mahiyette anlamlandırılması;⁷¹ “mütû kable en temûtû/ölmeden önce ölmek”, “hâsibû kable en tuhâsebû/hesaba çekilmeden önce hesaba çekilmek” gibi anlayışların *görgün*ün gerekçesi olarak kabul edilmesi; gerek Alevî geleneğinde temel kaynak olarak kabul edilen âdâb ve erkâna ait eserlerde gerek ozanların deyişlerinde gerekse gelenek mensuplarınca kaleme alınan kitaplarda kullanılan *dört kapı-kırk makam*, *üç sünnet-yedi farz*, *velâyet*, *evliyâ*, *ermek*, *ermişlik*, *kutb*, *ilhâm*, *küntü kenz* vb.

⁶⁶ Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 41-298; Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 216; Bolat vd., *Tasavvuf*, 227-229.

⁶⁷ Birdoğan, *Alevî Yerleşmesi*, 206.

⁶⁸ Cenksu Üçer, *Tekke, Zâviye, Dergâh'tan Cemevi'ne, Alevî Nitelemeli Gruplarda Âdâb ve Erkânın İcra Edildiği Mekanlar* (Ankara: 2017), 239-261.

⁶⁹ Buyruk (Bozkurt), 128; *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 66-69; Mehmet Yaman, *Alevîlik İnanç-Edeb-Erkân* (İstanbul: Ufuk Reklamcılık ve Matbaacılık, 2001), 296-297; Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 354-360.

⁷⁰ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1966), 301-302. Bu konuda ayrıca bkz. İrene Melikoff, *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, çev. Turan Alptekin (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1999), 24-25.

⁷¹ Şehirlerde icrâ edilen Bektâşî âyinlerinde saz veya kopuzun yanında kudüm, tambur, çalpala gibi aletler de kullanılır. Abdülkadir Sezgin, *Sosyolojik Açısından Alevîlik-Bektaşîlik* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 89.

örnekleri çoğaltılabilecek kavramların ana iskeleti oluşturduğu terminoloji göz önüne alındığında, günümüzde Alevilik şeklinde isimlendirilen yapının ortak özelliklerinin tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında anlam kazandığı açıkça ortaya çıkmaktadır.”⁷² Ayrıca Alevî ocak ve grupların temel eserleri olarak kabul edilen kaynaklar da Alevî geleneğin tasavvuf hayatı çerçevesinde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Nitekim Menâkıbnâmeler ya da Velâyetnâmeler bir velînin yaşadığı çevre ve kerâmetlerini; Makâlât, Buyruklar ve Erkânâmeler gibi eserler ise daha çok tasavvuf ve tarikat hayatında yürütülmesi gereken âdâb-erkânı ele almaktadır.⁷³

Konuyla ilgili alan araştırmasına dayalı yürütülen bazı bilimsel çalışmalarda elde edilen veriler çizilen bu tabloyu desteklemektedir. Nitekim “ülkemizde farklı farklı bölgelerde yaşayan Alevilerin, büyük oranda Alevî geleneğini tarikat olarak tanımladıkları görülmektedir. Söz konusu çalışmalarda deneklerin çoğunluğunun Alevî geleneği “İslâmî bir tarikat” olarak tanımlamaları kayda değerdir. Sözelimi, Hüseyin Bal’ın Burdur ve Isparta’nın gerek sadece Alevilerin yaşadıkları gerek Alevî-Alevî olmayan (galat-ı meşhur kıyas ile Sünnî) karışık köylerde yaptığı karşılaştırmalı araştırmalarda aynı tablonun sergilendiği görülmektedir.”⁷⁴ Ahmet Taşğın da “Diyarbakır ve Çevresindeki

⁷² Cenkso Üçer, “Cemevi: Âdâb ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekan”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 88 (2018), 62.

⁷³ Harun Yıldız, “Anadolu Aleviliğinin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 30 (2004), 323-359; Doğan Kaplan, “Aleviliğin Yazılı Kaynaklarından Buyruklar ve Muhtevaları Üzerine”, *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I-, 28-30 Ekim 2005* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2005), 245-246; Sönmez Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları, Aleviliğin Yazılı Kaynakları, Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006), 31.

⁷⁴ Hüseyin Bal tarafından “Alevilik/Bektaşiliğin ne olduğuna ilişkin erkek ve kadınların görüşlerini” tespit etmek amacıyla sorulan soru için hazırlanan “1. Mezheptir, 2. Tarikattır, 3. Kültürdür, 4. Yaşama tarzıdır, 5. Bunların hepsidir, 6. Fikri yok” şeklindeki şıklardan oluşan seçeneklere verilen cevaplara göre, Baladız köyünde erkeklerin %36’sı *tarikât*, yine %36’sı hepsi; kadınların %56’sı hepsi, %12’si ise *tarikât* şikkını işaretlemiştir. Niyazlar köyünde ise erkeklerin %80’i , %40’ı *tarikât*, seçeneğini işaretlemişlerdir. Bkz. Hüseyin Bal, *Alevi-Bektaşî Köylerinde Toplumsal Kurumlar* (İstanbul: Ant Yayınları, 1997), 173. Yine Bal tarafından Isparta’nın Aleviler ve Sünnîlerin karışık yaşadıkları iki köyde yapılan araştırmada deneklere yöneltilen “Size göre Alevilik/Bektaşilik nedir?” sorusu için hazırlanan “1. İslâmiyet’in farklı yorumu, 2. İslâmiyet ile eski Türk kültürünün kaynaşması, 3. Bir mezhep ya da tarikat, 4. İslâm’ın özünden sapma, 5. Başka” şeklindeki seçeneklere verilen cevaplara göre, Aliköy’deki Aleviler’den erkeklerin %25’i, kadınların ise %65’i *tarikât* cevabını vermiştir. Bkz. Hüseyin Bal, *Sosyolojik Açıdan Alevi-Sünnî Farklaşması ve Bütünleşmesi* (İstanbul: Ant Yayınları, 1997), 221.

Türkmen Alevilerinde Dini Hayat” adlı çalışmasında “Aleviliğin esasen bâtinî ve sembolik bir dil ile tarikat formunda olduğunu” ve “bölgedeki Alevilerin kendilerini tarikat mensubu olarak gördüklerini” ifade etmektedir.⁷⁵ Recep Cengiz’in Çamiçi bölgesinde yürüttüğü çalışmada deneklerin %41,7’lik bir oranı Aleviliği “İslâmî bir tarikat” şeklinde tanımlarken;⁷⁶ M. Yahya Keskin’in Elazığ Sünköy’de yürüttüğü çalışmasında bu oran %25,5 olarak tespit edilmiştir.⁷⁷ A. Faruk Sinanoğlu’nun Malatya yöresinde yaşayan Aleviler hakkında yaptığı alan araştırmasına dayalı çalışmasında düzenlediği ankette farklı meslek ve eğitim durumuna sahip katılımcıların % 47’si, farklı yerleşim yerlerine göre katılımcıların % 48’i “İslâm’ın özü, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt’e bağlı tarikat” şeklindeki seçeneği işaretleyerek Aleviliği tarikat olarak tanımladıklarını beyan etmişlerdir.⁷⁸ Gölyaka çevresinde yaşayan Aleviler hakkında alan araştırmasına dayalı olarak yürütülen bir çalışmada, Aleviliğin nasıl tanımlandığı hakkında sorulan soruda şıklar arasında “tarikat” olmadığı halde bazı deneklerin ayrıca “tarikat” yazarak sorulan soruyu cevaplandırması burada zikredilmesi gereken önemli bir husustur.⁷⁹ Adıyaman’da yaşayan Alevî nitelemeli ocak ve gruplar hakkında yürütülen çalışmada da mülakata katılan dedeler Alevî geleneğin tasavvufî ve seyr-u sulûk (tarikat) boyutlu bir hareket olduğuna⁸⁰ işaret etmişlerdir.”⁸¹

Alevî geleneğin söz konusu ana unsurları Kur’an’dan delillendirirken yine tasavvuf ekolleriyle aynı tavrı gösterdiğine işaret edilmesi

⁷⁵ Ahmet Taşğın, *Türkmen Aleviler –Diyarbakır Örneği-* (İstanbul: Ataç Yayınları, 2006), 43, 77.

⁷⁶ Cengiz, *Çamiçi Beldesinde Dini Hayat*, 106.

⁷⁷ Yahya Mustafa Keskin, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği Elazığ Sünköy Örneği* (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2004), 103.

⁷⁸ Sinanoğlu bu çalışmasında örneklemin meslekleri ve Aleviliği tanımlama ilişkisini tespit etmek amacıyla deneklere 5 şıklı bir soru yöneltmiş ve bu şıkları şu şekilde sıralamıştır: 1. İslâm’ın özü, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt’e bağlı tarikat, 2. Bir düşünce, 3. Bir kültür, 4. İslâm dini içinde bir mezhep, 5. Ayrı bir din. A. Faruk Sinanoğlu, *Türk Kültüründe Alevi-Bektaşî Olgusu (Malatya Örneği)* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008), 119-121.

⁷⁹ Halil İbrahim Bulut - Murat Çetin, “Gölyaka Alevilerinin Dini İnanç ve Yaşantıları”, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* 3/2 (Güz 2010), 201.

⁸⁰ Rençber, *Adıyaman Alevileri*, 30-34.

⁸¹ Üçer, “Cemevi: Âdâb ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekan”, 63. Alevî geleneğin tasavvufî boyutu hakkında ayrıca bkz. Sayın Dalkıran, “Alevî Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme”, *Ekev Akademi Dergisi* 6/10 (2002), 95-117; Kutlu, “Aleviliğin Dinî Statüsü”, 31-54; M. Saffet Sarıkaya, “Alevilik-Bektaşîliğin Tasavvufî Boyutu Üzerine”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 82 (2017), 9-23.

yerinde olacaktır. Burada konumuzla birebir ilişkisi nedeniyle silsile/şecere ve cemevleri hususunda örnek verilebilir. Alevî geleneğin silsile/şecere olgusunu “inâbe ya da ikrâr” kapsamı içine alarak *yedullâh ayeti* olarak isimlendirilen Fetih Sûresinin 10. ayeti ile delillendirdiği bilinmektedir.⁸² Silsile konusun diğer tasavvuf ekollerinde de yine Fetih Sûresinin 10. ayeti ile delillendirildiği görülmektedir.⁸³

Alevî geleneğe mensup ocak ve grupların silsile/şecere konusunda gösterdikleri tavrı çalışma konumuz olan cemevleri noktasında da sergiledikleri ve geçmişten günümüze birer âdâb ve erkân mekânı olan tekke, zâviye, dergâh ve cemevi gibi kurumsal yapıları Nûr Sûresinin 36. ayet-i kerimesi⁸⁴ ile delillendirdikleri görülmektedir.⁸⁵ Bu tavrın tasavvuf geleneğinde de ortaya konulması oldukça dikkat çekicidir.⁸⁶ Burada söz konusu ayet-i kerimenin gerek Alevî nitelemeli ocak ve gruplarda gerek diğer tasavvuf ekollerinde Allah’ın nurunu “kandil metaforu” üzerinden anlatan Nûr Sûresinin 35. ayet-i kerimesi ile birlikte değerlendirildiği belirtilmelidir.⁸⁷

⁸² Tur, *Erkânname*, 303-305; 451-455; Nizam Bozkurt, *Kur’an’da Alevî Erkânı Erkânname 100 Konu- 100 Deyiş- 100 Ayet* (Ankara: 2008), 118.

⁸³ Ebu Hafs Ömer Sühreverdî, *Avarifü'l-Maârif* (Beyrut: 1966), 98; İsmail-i Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ* (Bulak: 1256), 34-35; Osman Türer, “Biat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/124; Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 207; Bolat vd., *Tasavvuf*, 220.

⁸⁴ “فِي بُيُوتِ أَذْنِ اللَّهِ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ (36)”. Ayet-i kerîmenin meâli şu şekildedir: “Allah’ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde sabah akşam O’nu tesbih ederler.” Nûr, 24/36. Ayet-i kerîmenin meâli Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından neşredilen eser üzerinden verilmiştir: *Kur’an-ı Kerîm Meâlî*, haz. Halil Altıntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005).

⁸⁵ Aşık Durmuş Günel, *El Ele El Hakk’a* (İstanbul: Can Yayınları, 2000), 173-174; Tur, *Erkânname*, 363; Bozkurt, *Erkânname*, 190; Kaplan, “Alevî Açılımı Yeniden”.

⁸⁶ Klasik bir örnek için bkz. Sühreverdî, *Avarif*, 103-104.

⁸⁷ Emrullah Eraslan, *Cem Kırklar Cemi (Alevilikte Cem ve Dar Duası)* (Tokat: 2000), 4-5; Günel, *El Ele El Hakk’a*, 174; Tur, *Erkânname*, 636-666; Bozkurt, *Erkânname*, 190-198; Konu hakkında toplu bir değerlendirme için bkz. Ramazan Sönmez, “Alevilik ve Bektaşilik’te “Nur” ve “Mişkât” Kavramlarının Nur Suresi 35. Ayeti Bağlamında İzahı ve Bir İbadet Formuna Bürünmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 97 (2021), 181-185. İlgili ayet-i kerime hakkında ayrıca bkz. Mehmet Zeki Duman, “Nur Suresi’nin 35. Ayetinin Tefsir ve Te’vili Bağlamında Allah’ın İnsana Dört Hidayeti: Fitri Din, Akıl, Peygamber ve Kitap”. *Usûl: İslâm Araştırmaları* 3 (2005), 19-25; Servet Demirbaş, “Nûr Sûresi 35. Ayet Bağlamında İşâri Yorumunun Sınırları”, *Danışname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (2022), 41-46.

Cem Vakfının internet sitesinde gerek vakıf senedinde⁸⁸ gerek tarihçesinde⁸⁹ tasavvuf kültürü vurgusunun yer alması ve Federasyonların söz konusu açıklamasında yer alan tasavvuf kavramlarının da tasavvuf olgusu hakkında buraya kadar çizilen tabloyu teyit ettiği açıktır.⁹⁰

Bu noktada Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplar ile tasavvuf ilişkisinin keyfiyeti ve diğer ocak ve gruplarla ilişkileri bağlamında birkaç hususa değinmek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki Alevî gelenekle ilgili yapılacak çalışmaların mutlaka dikkate alması gereken ana özelliklerle ilgilidir. “1. Geleneksel Alevilikte, Bektâşiliğin Babâgân kolu hariç, çoğunlukla bir nevi ‘boy-soy-aşiret’ sistemine dayalı sosyal bir yapı bulunmaktadır. 2. Bu sosyal yapıdaki gruplar uzun süre genel olarak göçebe ya da yarı göçebe veya kırsal şartlarda bir hayat sürdürmüşlerdir. 3. Bu ocak ve gruplarda çoğunlukla sözlü kültür hâkimdir. 4. Dinî ve sosyal hayatla ilgili telakkiler ve uygulamalar söz konusu sosyal yapıya uyarlanmış tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında şekillendirilmiştir.”⁹¹

İkinci olarak Alevî geleneğe mensup ocak ve grupların birbirleriyle olan ilişkilerine dair bazı hususlar dikkat çekmektedir. Bu noktada özellikle geleneksel yapının bir ocak hiyerarşik yapılanmasına dayandığı ifade edilmelidir.⁹² “Soya (ocak sistemine) dayalı sosyal bir yapı ve bu sosyal yapıya uyarlanmış bir tasavvuf anlayışı (yolu)” sürdürmeleri hususu, Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarla ilgili olarak sık sık dile getirilen “Alevî olunmaz, Alevî doğulur.” söyleminin ya da bazı bölgelerde Alevî ocaklara “aşiret” denilmesi⁹³ hususlarını da açıklığa kavuşturmaktadır. Nitekim Alevî nitelermeli topluluklarda ana ocak ve alt ocaklar ya da konumuzu da tarihsel olarak ilgilendiren boyutuyla bunun kurumsal teşkilatlanmış hali ana tekke ve alt tekkeler şeklindeki yapı “sadece sosyal hayatla ilgili olmayıp, daha çok tarikat hayatına dair uygulamaların hakim olduğu dinî hayat da

⁸⁸ *Cem Vakfı*, “Vakıf Senedi”. Erişim 6 Aralık 2022.

⁸⁹ *Cem Vakfı*, “Tarihçemiz”. Erişim 6 Aralık 2022.

⁹⁰ *gazeteduvar*, “Alevi kurumlarından 'Cemevi Başkanlığı' açıklaması: Ne demokratiktir ne de müjdedir”.

⁹¹ Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 12.

⁹² Söz gelimi Çubuk Havzası Ocakları hakkındaki hiyerarşik yapı örneği için bkz. Ersal, *Alevilik Kavramları ve Ocak Sistemi*, 63.

⁹³ Birdoğan, *Alevî Yerleşmesi*, 87, 161; Üçer, *Geleneksel Alevilik*, 191-192; Coşkun Kökel, “Çankırı İlindeki Alevî Köyleri Hakkında”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 1 (2011), 177; Hasan Coşkun, *Tokat Alevîleri “Sırrımız Türklük”* (Ankara: Kitabe Yayınları, 2021), 25.

tamamen bu yapıya uyarlanarak yürütülmüştür. Gelenekte her mürşit, adâb ve erkânın yürütüldüğü mekânları kendisi kurmuş, yolu ve erkânı bu mekânlarda sadece kendi tâlibleri ile yürütmüştür.⁹⁴ Nitekim Geleneksel/Gelenekli Aleviliği temsil eden grupların alt kollar da dahil hepsi, bütün dinî faaliyetlerini sadece kendi içlerinde yürütmektedir. Özellikle *Görgü Ceminde* daha açık bir şekilde görülen söz konusu husus, Alevî nitelemeli ocak/topluluk ve grupların ana karakterini oluşturan tasavvuf kültürüyle de bağlantılı görülebilse de - ki bilindiği üzere diğer tasavvuf ekollerinde de şeyhten el almayan kişiler zikir ve tarikat toplantılarına alınmaz- daha çok bu grupların boy-soy-aşiret yapısına dayalı ocak sistemine bağlı olmalarının doğal bir sonucudur. Bu bağlamda geleneksel olarak hiçbir tâlib kendi ocağı dışındaki bir ocağın dedesine “*görülemeyeceği*” gibi; hiçbir dede de kendi ocağına bağlı olmayan diğer ocakların tâliblerini “*göremez*”. Bunların kendi ocakları çerçevesinde gerçekleştirdikleri bu uygulama, diğer uygulamalara da yansımış ve sonuçta geleneksel yapılarını sürdüren ocak/topluluklar cemlerine diğer ocak mensuplarını almamışlardır. Bu durumun daha net anlaşılması için Tokat bölgesinden bir uygulamayı paylaşmak yerinde olacaktır. Bunun en somut örneği, Turhal Ulutepe Kasabası’nda görülmektedir. Tamamı Hubyarlı olan ve Dedeciler (Tekkeliler), Babacılar’ın her iki kolu Rüstem Ağalılar ve İbrahim Ethemliler’den oluşan bütün Hubyar mensuplarının bulunduğu bu kasabada, her üç topluluğa ait birer cemevi bulunmaktadır⁹⁵ ve her ocak cemlerini kendi mensuplarıyla icra etmektedir.⁹⁶

“Aynı ana ocağa bağlı alt ocakların ana tekkedeki oturuş düzenlerinde dahi bu yapının ön plana çıkması konumuzun daha anlaşılır kılacağı için burada mutlaka kaydedilmesi gereken bir husustur. Bu noktada Kaygusuz’un Bedri Noyan Dede baba’nın kadın erkek ilişkileri ve kadınların başlarını örtmeleri gerektiği⁹⁷ hususlarındaki bazı

⁹⁴ Ahmet Taşğın, “Cem, Cemevi ve İşlevleri”, *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*, edit. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009), 211.

⁹⁵ Ali Kenanoğlu - İsmail Onarlı, *Hubyar Sultan Ocağı ve Beydili Sıraç Türkmenleri* (İstanbul: Hubyar Kültür Derneği Yayınları, 2003), 182-187; Üçer, *Geleneksel Alevilik*, 192-194.

⁹⁶ Üçer, “Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”, 373.

⁹⁷ Bedri Noyan “Bektâşiler’de karı ve kocadan her biri, diğeri nasip alırken meydana bulundurulmaz. Zira o meydana nasip alan, orada hazır bulunanların kardeşi olur. Ondan sonraki aynül-cemlerde bulunurlar. Yine Bedri Noyan Dede baba’ya göre “Bacılar bir arada, erkeklerden ayrı olarak otururlar. Nasip alırken ak örtülerine bürünüp, başlarını örterler” demektedir. Kaygusuz ise

mûlahazalarına itiraz kabilinden merkez tekkedeki toplantılarla ilgili paylaştığı anekdotu son derece önemlidir: ‘Büyük cem ocaklarında, tekkelerde tâliblerin kabile kabile -eğer mürşidin yürüttüğü cem ise, ona bağlı her pîrin tâliblerinin- oturdukları *gedikler*⁹⁸ vardır.’⁹⁹

4. Alevî Geleneğe Mensup Ocak ve Gruplarda Tasavvuf Düşüncesi ve Tarikat Hayatı Uygulamaları O Kadar Esaslı Bir Etkiye Sahiptir ki, Gelenek Varlık Algısından İman Esaslarına, İbadet Hayatından Sosyo-kültürel Hayata Varıncaya Kadar Din ve Dünyaya Dair Bütün Telakkî ve Uygulamalarını Bu Kapsamda Şekillendirmiştir. “İman”ı dahi *ikrâr*” olarak kabul edip bunu da yola girmekle, yani tarikatta nasip almakla veya bir mürşide, pîre ikrâr vermekle özdeşleştiren; bu genel yaklaşımı ibadet hayatlarında da temel hareket noktası olarak kabul edip cem erkânını merkeze alarak ibadet hayatlarını büyük oranda tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında şekillendiren Alevî nitelemeli gelenek mensubu ocak ve gruplar, insan unsuruna dayalı ilişkileri ocakzâdelere (dedeğân) ve tâliblere (tâlibân) şeklinde bir âdâb ve erkân konusu olarak kurgulanmış olması, bir nevî toplumsal yargılama ve kontrolü sağlayan sosyal bir kurum olarak düşkünlüğün erkâna bağlanmış bulunması, temel ahlâk kurallarının da diğer tasavvuf ekollerinde de olduğu üzere ‘eline, diline, beline sahip olmak’ (Edeb Yâ Hü) kalıbıyla tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında şekillendirilmesi, kimi ocaklarda var olan ve toplumsal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan sosyal bir kurum olan musâhibliğin de bu ana karakter çerçevesinde tarikat hayatı kalıplarında anlamlandırıp biçimlendirmesi, bu bağlamda hem musâhibliğin kurallarının âdâb ve erkân kitaplarında açıklanmış olması, hem Musâhiblik kavline girecek olan kişilerin girişlerinin bir tarikat ayini ya da erkânı ile gerçekleştirilmesi ve yine kurumun işleyişinin erkâna bağlanmış olması¹⁰⁰ ve geleneksel

her iki durumda da Bedri Noyan Dede Baba’ya muhalefet etmekte, kendi ocaklarında ya da köy Alevilerinin görgü cemlerinde ne ayrı oturmak ne de kadınların başlarını örtmekle ilgili bir uygulamanın olmadığını iddia etmektedir. İsmail Kaygusuz, *Aleviliğin İnançsal ve Toplumsal Yol Kardeşliği Musahiplik* (İstanbul: Alev Yayınları, 2004), 19-20.

⁹⁸ Kaygusuz, *Musahiplik*, 20.

⁹⁹ Üçer, “Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”, 373.

¹⁰⁰ Cenksu Üçer, “Musâhiblik Kurumu Üzerinden Alevi Ocaklar ve Gruplar Hakkında Bazı Değerlendirmeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 93 (2020), 27-28.

olarak evlilik kurumunun yine ocak sistemi ve tarikat hayatı kabullerine göre yürütülmesi¹⁰¹ gibi örneklerde görüldüğü üzere sosyal hayatlarını da yine tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında şekillendirmiştir.

Bütün telakkî ve uygulamalarını geleneksel olarak tasavvuf ve tarikat hayatı bağlamında şekillendiren Alevî nitelimeleli geleneğe mensup ocak ve gruplar, bu hayatın temel unsuru olan ve kendilerinin de ibadet hayatının temelini yerleştirdikleri söz konusu erkânı (âyin-i cem), diğer tasavvuf ekolleri ve gruplarında olduğu gibi, tarih boyunca âdâb ve erkân merkezleri olarak kurumsallaşmış olan tekke, zâviye ve dergâh gibi merkezlerde;¹⁰² özellikle bu merkezlerin meydan evi, meydan odası, Kırklar meydanı vb. isimlerle yer alan bölümlerinde icrâ etmişlerdir.¹⁰³ Tekke, zâviye ve dergâhların erkânın icra edildiği söz konusu kısımlarına ayrıca Kırklar meydanı, Acem meydanı, meydan-ı Ali, Horasan meydanı, meydan evi, erenler meydanı, er-bacı meydanı, Hakk divanı, ibadet meydanı, kardeşlik meydanı, huzur meydanı, eşitlik meydanı, Hakk huzuru, Muhammed-Ali divanı, Hacı Bektaş-ı Veli meydanı, erkân meydanı, erler meydanı vb. isimler verildiği bilinmektedir.¹⁰⁴ Tekke, zâviye ya da dergâhın bulunmadığı yerleşim yerlerinde ise gerekli büyüklükte evi olan bir dede (ocakzâde) ya da tâlibin evinde toplanıp yürütmüşlerdir.¹⁰⁵

¹⁰¹ Geleneksel yapıda biri Alevî geleneğe mensup olanlarla (yani Alevî olmayanlarla evlenmemek) diğeri de daha çok aynı ocaktan olanlarla evlenmek şeklinde yürütülen *iç evlilik* olgusuna ilâveten bir dedenin bir taraftan mümkün merteye başka bir ocaktan ve yine ocakzâde birisiyle evlenip diğeri taraftan ocak içinde kendi tâlibleriyle evlenmemesi hususu, konunun bir yandan ocak sistemiyle diğeri yandan da tarikat hayatı ile ilgili olduğunu teyit etmektedir. Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 377-379. İç evliliğin ana gerekçelerinden birinin yine tarikat hayatı pratiğiyle ilgili olduğu görülmektedir. Zira çoğunlukla ocaklarda gerek ikrâr gerek görgü gerekse musâhiblik –bu kurumun bulunduğu ocaklar tabii ki- gibi erkânlarda eşler birlikte erkân yürütmektedir. Rifat Türkel, *Karadonlu Can Baba ve Alevîlik* (Kütahya: Academia Yayınevi, 2016), 95.

¹⁰² Alevî geleneğe mensup tekke, zâviye ve dergâhlar için bkz. Baki Öz, *Dünyada ve Türkiye’de Alevî-Bektaşî Dergâhları* (İstanbul: Can Yayınları, 2001), 13-330; Eraslan Doğanay, *Anadolu’da Yaşayan Dergâhlar* (İstanbul: Can Yayınları, 2000), 47-142; Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik* (Ankara: Ardıç Yayınları, 2010), 3/21 vd.

¹⁰³ Üçer, “Cemevi”, 71.

¹⁰⁴ Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik*, 110; Fevzi Rençber, “Alevî Geleneğinde Cemevinin Tarihsel Kökeni”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/3 (2012), 79.

¹⁰⁵ Üçer, “Cemevi”, 71. Âdâb ve erkânın yürütüldüğü gerek tekke, zâviye, dergâh gibi resmî boyut da kazanmış kurumsal yapılar dışında dede ya da tâliblerin

Alevî nitelemeli ocaklar, 1925 yılında çıkartılan 677 sayılı Kanuna kadar geleneksel olarak bahsedilen ocak sistemine uyarlanmış bir tekke teşkilatlanması ile varlıklarını sürdürmüşler, yine ana ocakların tekkesi durumunda olan ve bundan dolayı da metbu tekke olarak nitelendirilebilecek tekkeler etrafında bir yapılanma ortaya koymuştur. Ana tekke ve bağlı alt tekke yapılanmasının somut olarak ortaya konulması adına Dede Garkın Ana Ocağı örneği verilebilir. Buna göre ana/baş ocak olan Dede Garkın'a ait olduğu zikredilen zâviye, kayıtlara göre şu anda Derik ilçesine bağlı Dedeköy'dedir. Dede Garkın'a bağlı olan söz gelimi Şah İbrahim Velî ocağına ait, ocağın merkezi olarak görülen Malatya Hekimhan Mezirme (Ballıkaya)'de Şeyh Safi ya da Karadirek olarak bilinen bir ziyaret ya da tekke bulunmaktadır. Şah İbrahim Velî Ocağına bağlı olan İbrahim Hacı Obası (Ocağı)'na ait ise bir zâviye Sarıoğlan yakınındaki Kesik Viran köyünde iken; bir diğeri yine Sarıoğlan'a bağlı Karaözü kasabasında bulunmaktadır.¹⁰⁶

Söz konusu bütün ocaklar ve gruplar diğer tasavvuf ekollerinde olduğu gibi “20. yüzyıl başlarında tekke ve zâviyeler kapatılıncaya kadar dinî-tasavvufî hayatlarını söz konusu tekke ve zâviye gerçekliğinde devam ettirmişlerdir. 677 sayılı kanun ile tekke ve zâviyelerin kapatılması, tarikatların yasaklanması, şeyh, dede, baba vb. çeşitli unvanların kullanılmasının ve bunların faaliyetlerinin yasaklanması, tarikatlarla ilgili giysilerin giyilmesinin yasaklanması ve türbelerin kapatılması¹⁰⁷ diğer tarikatlar gibi geleneksel olarak tekke yapılanmasına sahip olan Alevî nitelemeli ocakları ve grupları da büyük oranda etkilemiştir¹⁰⁸ Alevî nitelemeli gruplar diğer tarikatlarda da olduğu gibi, artık âyin-i cemlerini tekke ve zâviyelerde icra edememişler, bunun yerine yeteri büyüklükteki evlerde, çevreye ve âyin-i cem'in icra edildiği mekânın kapısına gözcüler dikerek gizlice gerçekleştirmişlerdir. Bu yasaya bağlı olarak “ocaklar işlevlerini yerine getiremez olmuş, dedeler dolaşarak tâliblerini ziyaret edememiş ve de “görememiş”tir. Bunlara ek olarak diğer bazı yeni uygulamalar; dedelerin büyük oranda, tâliblerin tamamen, hepsi eski harflerle yazılmış âdâb ve erkâna ait kaynaklarıyla irtibatlarını da koparmıştır. Yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak Alevî nitelemeli gelenek ya da ocak

yeteri büyüklükteki evleri (özellikle de ocakzâdelerin evleri) için farklı bölgelerde yine tekke, tarikat evi, büyük dam, baba damı, ulu dam, yüce dam gibi adlandırmalar da yapılmıştır. Coşkun, *Tokat Alevileri*, 30-33; Demirbilek, “Aleviliğin Dönüşümü Bağlamında Hacı Pir Sultan Ocağı (Evi)”, 167-168.

¹⁰⁶ Aksüt, *Aleviler*, 98-99.

¹⁰⁷ Kara, *Tekkeler ve Zâviyeler*, 253-267.

¹⁰⁸ Balkız, *Kent Koşullarında Sosyolojik Olgu Olarak Alevilik*, 9-10; Üçer, “Cemevi”, 72.

ve gruplar, sadece sözlü kültür ve dedelerin tecrübeleriyle yetinmek durumunda kalmıştır.”¹⁰⁹ Her ne kadar resmi olarak tekke ve zâviyeler kapatılmış olsa da geleneksel Alevilik günümüzde de gerek fiilen işler durumunda olan (söz gelimi Tokat Hubyar Tekkesi) gerek sadece birer ziyaretgâh konumuna taşınan (Tokat Keçeci Baba) tekkeler etrafında kurbanlar, ziyaretler ile bazı âdâb ve erkân uygulamalarını bu olgu çerçevesinde sürdürmektedir.

5. Cemevi Olgusu

5.1. Cemevi Olgusunun Ortaya Çıkışı ve Cemevlerinin Kurulması

Bilindiği üzere modernleşmenin ve özellikle de şehirleşmenin etkisiyle şehir merkezlerinde ve yine ülkede yaşanan sosyo-ekonomik ve kültürel değişime bağlı olarak ortaya çıkan örgütlülük gerçeğinde, öncelikle günümüz Türkiye’si şehir Aleviliğinde esaslı bir şekilde ve bu damardan etkilenen kırsal kesim Aleviliğinde de kısmen, geleneksel Aleviliğin dinsel-kültürel göstergelerinin çoğunluğu yeniden ele alınmayı gerektirecek bir hale bürünmüştür.¹¹⁰

Yukarıda işaret edildiği üzere şehirlere taşınan Alevî nitelemeli ocak ve grup mensuplarının, âdâb ve erkânı şehirde de yerine getirme ihtiyaçları ve arayışlarına bağlı olarak, özellikle 1990’lı yıllardaki gelişmeler çerçevesinde, öncelikle dernek ve vakıflar için hizmet binası olarak kullanılan mekânlarda diğer sosyal etkinliklerle beraber bu ihtiyacın da giderilmeye çalışılması, sonrasında ise bizzat cemevi (Kartal Cemevi Vakfı/ 1996 örneği) kelimesinin içinde bulunduğu dernek ve vakıflar ile yine cemevi kelimesinin geçtiği yapılar inşa edilmeye başlanmasıyla ülkede artık cemevi adıyla kurumsallaşmaya başlayan yeni bir sürece şahitlik edilmiştir. “Cemevi” kelimesinin 1990’lı yıllarda yaygın olarak kullanılmaya başladığını gösteren en önemli verilerden biri, cemevi kullanımlı kurumsal yapıların ortaya çıkış tarihlerinin bu zaman dilimine rastlamış olmasıdır.¹¹¹

“Bu gelişmelere bağlı olarak şehirleşmeyle beraber Alevî nitelemeli ocak ve gruplar doğal olarak âdâb ve erkânlarını şehirlerde de yürütecekleri mekânlar oluşturmuş ve bu mekânlara 1990’lı yılların ortalarından itibaren geleneksel isimlendirmeler haricinde “cemevi” adı verilmiştir. Dolayısıyla, cemevi isminin; tekke, zâviye, dergâhlar

¹⁰⁹ Üçer, “Cemevi”, 71.

¹¹⁰ Subaşı, “Türk Modernleşmesi ve Aleviler”, 2009; Balkız, *Kent Koşullarında Sosyolojik Olgu Olarak Alevilik*, 125.

¹¹¹ Üçer, *Tekke, Zâviye, Dergâh’tan Cemevine*, 281-285.

ya da meydan evi, Kırklar meydanı, meydan odası, tarikat evi vb., cemaatin “cem olup/toplanıp” bağışlanma/tevbe istiğfar, kurban, tekbir, salavât, gülbank/dua gibi ibadetlerin yanı sıra tevhid/hû,hüü çekmek suretiyle icrâ ettikleri zikir ibadeti ile âdâb ve erkânı yürüttükleri geleneksel mekânların yerine isim olarak kullanılması son döneme mahsus bir gelişmedir.”¹¹²

Bir takım güncel veriler cemevi isimlendirmesi ve olgusunun yakın döneme ait bir gelişme olduğu hususunu açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim “Mimarlık ve Sanat tarihi alanlarında tekke, zâviye, dergâh, âsitâne vb. mekânlarla ilgili pek çok çalışma bulunurken, 2000’li yıllar öncesinde cemevi ismiyle herhangi bir veriye rastlanmaması, söz konusu ismin ve kurumsal yapının son döneme ait bir isimlendirme ve olgu olduğunu teyit etmektedir. Nitekim Cumhuriyetçi Eğitim (Cem) Vakfı tarafından cemevi mimarisıyla ilişkili olarak “Cem Kültür Evi Mimari Proje Yarışması”nın 1996 yılında yapılmış olması¹¹³ bu gerçekliği açıkça ortaya koymaktadır. Cem Dergisi’nde cemevlerinin tarihsel kökeni, mahiyeti, kuruluşu, işlevleri vb. konuları ele alan yazıların büyük çoğunluğunun, 1994-2002 tarihleri arasında kaleme alınmış olması bu noktada oldukça önemli bir veri sunmaktadır.¹¹⁴ Aynı dergide Sabri Yücel’in kaleme aldığı “Cemevleri Açılırken” başlıklı yazının¹¹⁵ Aralık/1994 tarihli olması ise fazla söze hacet bırakmamaktadır.”¹¹⁶

5.2. Cemevlerinin Temel Fonksiyonları

Birer âdâb ve erkân mekânı olan cemevlerinin, aynı zamanda pek çok sosyal ve kültürel etkinliğin yerine getirildiği bir nevi kimlik de inşa eden merkezler konumunda oldukları görülmektedir. Nitekim şehirlerde kurulan mekânlar olarak cemevlerinin Alevî nitelemeli ocak ve gruplara mensup kişiler için bir taraftan gelenekle ya da kimlikle bağ kurmak diğer taraftan kimliği yeniden inşa etmek gibi

¹¹² Üçer, “Cemevi”, 74.

¹¹³ Gözde Ülger, *Tapınma Ritüeli ile İbadet Mekanı Arasındaki İlişkinin Göstergebilimsel Bağlamda Okunması: Cemevi Yapıları* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 62-63.

¹¹⁴ Yaşar Şanlı, *Cem Dergisinde Sunulan Alevilik* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 110-112.

¹¹⁵ Sabri Yücel, “Cemevleri Açılırken”, *Cem Dergisi* 43 (1994), 35-37.

¹¹⁶ Üçer, “Cemevi”, 74.

önemli fonksiyonlar yerine getirdikleri değerlendirilmektedir. Dolayısıyla cemevlerinin bir nevi aidiyet üretebilme ve kültürel sınır belirleme alanı oluşturdukları görülmektedir.¹¹⁷

“Cemevlerinde konferans, panel, seminer vb. etkinlikler düzenlenmekte, dinî ve millî günlerde bir takım etkinlikler yapılmakta, böylece Alevî geleneğin öğrenilmesi ve insanların farklı konularda yetişmeleri için gayret edilmektedir. Cemevlerinin başta on iki hizmet sahiplerinin yetiştirildiği birer eğitim merkezi konumuna geldiği görülmektedir. Çoğunda kütüphane veya okuma salonu bulunan cemevlerinde, bağlama, semah, okuma-yazma; İngilizce, Almanca, bilgisayar; dikiş-nakiş, el sanatları, tiyatro vb. kurslar düzenlenmekte, dershaneye gitmeye imkan bulamayan öğrencilere yönelik kurslar verilmektedir. Cemevleri âdetâ birer sosyal yardımlaşma ve dayanışma merkezleri işlevi görmekte, buralarda bir takım ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçları giderilmeye çalışılmakta, fakir öğrencilere burs vermeye gayret edilmekte, ihtiyaç sahiplerine erzak ve giysi yardımları yapılmakta, çocuklar için sünnet merâsimleri düzenlenmekte, imkânlar ölçüsünde evlenemeyen gençlere maddî yardımlar yapılmakta ve bünyesinde bulunan aşevlerinde haftanın belirli günlerinde muhtaçlara yemek dağıtımı yapılmaktadır.”¹¹⁸

Bütün bu dinî-sosyo kültürel fonksiyonların yanı sıra cemevlerinde Hakk’a yürüyen kişilerin cenaze hizmetleri de yürütülmektedir. Bu itibarla söz konusu âdâb ve erkân mekânları gasilhâne ve morgların bulunduğu ve cenaze namazı hizmetlerinin yürütüldüğü merkezler haline gelmiştir.¹¹⁹ Bugün itibariyle cemevlerinin dinî, sosyal ve kültürel alanlarda icrâ ettiği söz konusu fonksiyonların, geçmişte tekke, zâviye ve degâhların icrâ ettiği fonksiyonlar ile mahiyet olarak örtüşmesi¹²⁰ de bu kısmı bitirirken dikkat çekilmesi gereken bir özelliktir.

¹¹⁷ Erdal Yıldırım, “Cemevleri ve Cemevlerinin Dini ve Toplumsal Fonksiyonları”, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/2 (2012), 168-169.

¹¹⁸ Üçer, “Cemevi”, 76. Bu konuda ayrıca bkz. Mehmet Ali Hacıgökmen, “Ahi Zaviyeleri - Cemevi Benzerliği Üzerine Bir Çalışma”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 78 (2016), 84-86.

¹¹⁹ Yıldırım, “Cemevleri ve Cemevlerinin Dini ve Toplumsal Fonksiyonları”, 167-174; Rençber, “Alevî Geleneğinde Cemevinin Tarihsel Kökeni”, 78-83; İlkay Şahin, “Ocaktan Cemevine Yapısal Bir Dönüşüm: İngiltere Alevî Kültür Merkezi ve Cemevi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 63 (2012), 44-45; Özcan Güngör, *Araf’tan Ma’rûf’a Alevîler Bektâşiler* (Ankara: Maarif Mektepleri, 2017), 113-118.

¹²⁰ Kara, Kara, *Tekkeler ve Zâviyeler*, 49-202; Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik*, 3/13-20.

6. Yürütülen Tartışmaların Değerlendirilmesi

Buraya kadar Alevî geleneğin ortak unsurları üzerinden fenomenolojik olarak değerlendirilmesi kapsamında; geleneğin tasavvuf düşüncesi ve tarikat hayatı bağlamındaki mahiyeti ve keyfiyeti, âdâb ve erkânın gelenek açısından ne anlama geldiği, âdâb ve erkânların icrâ edildiği mekanlar ve bunların şehirleşme olgusuyla yeni bir adlandırılmaya tabi tutulmuş hali olan cemevleri hususunda ortaya konulan çerçeve esas alınarak, son günlerin sıcak gündemi vesilesiyle de tartışılan bazı konuların değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

6.1. Alevîlik Sünnîlik Kıyası

Yukarıda işaret edildiği üzere gerek sıcak gündem öncesinde gerek takip eden süreçte konunun Alevîlik-Sünnîlik kıyası üzerine kurgulanarak tartışıldığı görülmektedir. Bunun Osmanlı-Safevî mücadelesine bakan bir yönü bulunduğu ve bu yönün göz ardı edilmemesi gerektiği muhakkak olmakla birlikte yukarıda çizilen tabloya göre öncelikle ifade edilmesi gereken şey; Alevîlik ile Sünnîliğin mukayese edilebilir türdeşler olmadıklarıdır. Alevîliğin tasavvuf düşüncesi ve hayatının söz konusu olduğu bir yapı hüviyetini taşıdığı görülmektedir. Sünnîlik ise içinde Hanefîlik, Mâlikîlik, Şâfîlik, Hanbelîlik, Evzâilîk gibi fikhî; Eş'arîlik ve Mâturîdîlik gibi itikadî mezhepleri barındıran bir çerçeve anlayıştır.¹²¹

İslam Mezhepler Tarihinin verilerine göre Sünnîliğin mukayese edilebilir türdeşi Şiîliktir. Alevî gelenek ise Şiî değildir.¹²² Her ne kadar Şiîlik de dahil farklı mezhebî tezahürler görülebilse de Alevî gele-

¹²¹ Üçer, "Diyânet ve Dini Söylemi", 45.

¹²² Hasan Onat, "Değişim Sürecinde Alevîlik". *Prof. Dr. Hasan Onat*. Erişim 6 Aralık 2022; aynı yazar "Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevîlik-Bektaşîlikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine", 22-25; İlyas Üzüm, "Alevîlerin Caferî Mezhebîne Mensubiyetinin Arka Planı Alevîlik-Caferîlik İlişkisi veya İlişkisizliği", *İslâmiyât* 6/3 (2003), 127-150; Cenksu Üçer, "Alevîliğin Neliği ve Şiîlik (Caferîlik) ile İlişkisinin Çerçevesi", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 8/3 (2008), 201-211.

neğe mensup ocak ve gruplarda -Çorum Ehl-i Beyt Vakfı çevresi hariç-¹²³ gerek itikadî konularda gerek ameli hususlarda daha çok Hanefî-Maturidî unsurların gözlemlendiği bir gerçeklik söz konusudur.¹²⁴

Bu çalışmada Alevî nitelimele gelenek ya da ocak ve gruplar hakkında ortaya konulan tablo, Alevîlik ile Sünnîlik kıyasının ve buna dayalı "Alevîlik-Sünnîlik" ifadesinin kullanılmasının doğru bir kullanım olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu konuda işaret edilmesi gereken nokta; eğer Alevî gelenek veya mensupları ve Sünnîlik ya da Sünnîler hakkında mutlaka bir kıyaslama yapılması gerekiyorsa, bu kıyasın bir anlam ifade etmesi için, ancak Alevîler ile yukarıda işaret edilen birkaç temel husustaki farklılıklarıyla beraber Alevîler gibi tasavvuf hayatını kabul edip sürdüren ya da gereklerini yerine getiren Mevlevîlik, Bayramîlik, Kâdirîlik vb. sûfî meşreb ekoller arasında yapılmasının daha doğru olacağıdır.¹²⁵

6.2. Cami Cemevi Kıyasının Sıhhati

Alevîlik-Sünnîlik kıyasında olduğu üzere bu konularda zaman zaman İslam tarihinin ve Müslümanların dinî-kurumlarına dair tarihsel tecrübeyi, bilimsel bilgiyi ve metodik yaklaşımı dikkate almayan bazı tavırlar sergilenebilmektedir. Alevî gelenek mensubu ocak ve gruplar hakkında yürütülen tartışmalarda, Alevîlik ile Sünnîlik arasında bir kıyas yapılmasıyla ilgili yanlış tavrın, cemevleri konusu ele alınırken bu mekânların cami ile kıyaslanmasıyla da sürdürüldüğü görülmektedir. Nitekim, gerek sıcak gündem öncesinde gerek takip eden süreçte cemevlerinin camiler ile kıyaslanması metodolojik olarak son derece yanlış olduğu kadar, tarihsel ve bilimsel verilere de uymamaktadır.

¹²³ Şaban Banaz, "Çorumlu Caferileşmiş Alevîlerin Caferileşme Süreçleri ve Temel İnanç Esasları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 95 (2020), 169-197.

¹²⁴ Sezgin, *Alevîlik-Bektaşılık*, 44, 116-117; Üzüm, "Alevîlik-Caferîlik İlişkisi veya İlişkisizliği", 149; Güngör, *A'rafta'ki Kimlik*, 153; Teber, *Erkânâmelerde Mezhebi Unsurlar*, 125-134; Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 310-325; aynı yazar, "Alevîliğin Neliği ve Şiilik (Caferîlik) ile İlişkinin Çerçevesi", 221-227. Bazı eserlerdeki Hanefî uygulamalara dair vurgular hakkında ayrıca bkz. Mehmet Atalan, *Virânî Baba'nın Fakr-nâmesi'nde Dinî Unsurlar* (İstanbul: TBBD Yayınları, 2012), 180-183.

¹²⁵ Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 468-469.

Hatta bazı tartışmalarda cemevleri ele alınırken cami yanında işin içine havra, sinagog ve kilisenin eklenerek konuların işlenmesi durumuna da şahit olunmaktadır.¹²⁶ Cemevlerinin cami, kilise, havra ve sinagog gibi mabetlerle kıyaslanmasının, İslâm'ın tasavvufî hayatında anlam bulan Alevî geleneğin dinî statüsü konusunda farklı ve haksız tartışma ve konumlandırmalara yol açacağı açıktır.¹²⁷ Tekke, zâviye ve dergâhtan cemevine, Alevî nitelemeli ocak ve grupların geçmişten günümüze âdâb ve erkânlarını icrâ ettikleri mekânları ele alan gerek bu çalışma gerek diğerlerinde¹²⁸ ortaya konulan çerçeveye, bir âdâb ve erkân mekânı olan, yani İslâm tasavvuf ekollerinin hepsinde olduğu üzere tarikat hayatının gereklerinden biri olan “tevhid/hü, hüü”lerin çekilip arınma/tevbe-istiğfar, kurban, tekbir, salavât, gülbank/dualarla icra edilen cemlerin yapıldığı cemevinin, dinlerin mabetleri olan havra, kilise ve cami ile kıyaslanması ya da birlikte zikredilmesinin doğru bir yaklaşım olmadığını; diğer bir ifadeyle kıyaslanmaması ve zikredilmemesi gerektiğini açıkça göstermektedir. Bu itibarla, nasıl ki, İslâm coğrafyasında hiçbir dönemde tekke, dergâh, zâviye, âsitâne vb. âdâb ve erkânın yürütüldüğü mekânlar havra, sinagog ve kilise ile kıyaslanarak algılanmadıysa, geçmişte yine tekke, zâviye, dergâh, meydanevi gibi farklı isimlerle anılan, günümüzde ise daha çok cemevi adını almış bulunan ve farklı sosyo-kültürel etkinliklerle beraber aslında Alevî ocak ve grupların âdâb ve erkânının yürütüldüğü bu mekânların, dinlerin ortak mabetleriyle kıyaslanması söz konusu olmamalıdır.¹²⁹

Cami cemevi kıyasına gelince, cami ve cemevi kelimelerinin cem'/toplama kökünden geldiği ve her ikisinin dinî sosyo-kültürel fonksiyonlar açısından benzer görevler ifa ettiklerinden hareket edip aynı fonksiyonları tekke, zâviye ve dergâhlarda da söz konusu olduğunu göz ardı etmek suretiyle cemevlerini tekke, zâviye ve dergâhlarla değil de cami ile kıyaslanmanın sağlıklı bir yaklaşım olmadığı değerlendirilmektedir. Nitekim Müslümanların İslâm tarihinin hiçbir döneminde tasavvuf âdâb ve erkânının icrâ edildiği tekke, zâviye, dergâh gibi mekânları, cami ve mescitlerle kıyaslamadıkları açıktır. Zira Alevî gelenek dahil bütün tasavvuf geleneğinde müntesiplerin intisap/ikrâr üzerinden mensup olduğu her bir ekol ya da grubun

¹²⁶ Dinlerin ortak mabetleri hakkında bkz. Ahmet Güç, *Dinlerde Mabet ve İbadet* (İstanbul: Düşünce, 2011).

¹²⁷ Güngör, *Araf'tan Ma'rûf'a*, 112.

¹²⁸ Taşkın, “Cem, Cemevi ve İşlevleri”; Rençber, “Cemevinin Tarihsel Kökeni”; aynı yazar, *Alevilikte Cem ve Cem Evleri*; Yıldırım, “Cemevleri ve Cemevlerinin Dini ve Toplumsal Fonksiyonları”; Hacıgökmen, “Ahi Zaviyeleri - Cemevi Benzerliği”; Üçer, *Tekke, Zâviye, Dergâh'tan Cemevi'ne*; aynı yazar, “Cemevi”.

¹²⁹ Üçer, “Cemevi”, 78.

kendi neşvesiyle birlikte ibadet niyeti ve kasdı ile yerine getirdikleri kelime-i tevhid/zikir çekmek, arınma/tevbe istiğfar getirmek, kurban kesmek, tekbir ve salavât getirmek, gülbank çekmek/dua etmek vb. erkân unsurları -bunlar bütün Müslümanlar nezdinde de ibadet olarak görülüp yerine getirilse de- hiçbir zaman İslam dininin ortak ibadeti namaz ile kıyaslanmamıştır. Bu durumda İslam tarihinde cami ile âdâb ve erkân merkezlerini birbiriyle kıyaslatmayan ya da aynı görmeyen temel hareket noktasının namaz ve içinde kelime-i tevhidlerin çekilerek zikirlerin de icrâ edildiği erkân hakkında yapılan ayırım olduğu ifade edilmelidir.

Nitekim aynı noktadan hareketle Alevî geleneğin de İslam dininin ortak ibadeti namaz ile başta cem ayini olmak üzere tasavvuf ve tarikat hayatı şartlarında icra edilen erkânı birbiriyle ayrı tutup kıyaslamadığı vurgulanmalıdır. Nitekim geleneğin âdâb ve erkânının esası olan dört kapı kırk makamda namaz şariat makamının gereği olarak sayılırken;¹³⁰ -söz gelimi cem başlangıcında yerine getirilen tevbe-istiğfar, rızalık almak ve düvaz okumaktan müteşekkil erkân halka ya da tarikat namazı olarak isimlendirilse de- geleneğe dair farklı âdâb ve erkânın tarikat, marifet ve hakikat kapılarında zikredilmesi bu noktada önemli bir göstergedir.¹³¹

Cami cemevi kıyasının tarihsel tecrübeyi, bilimsel bilgiyi ve metodik yaklaşımı dikkate almayan bir tavır olduğunu ortaya koyan fiili bir durumdan söz etmek yerinde olacaktır. “Tekke, zâviye ve dergâhlarda âdâb ve erkân için semahane, tevhidhane, meydan evi vb. ayrı mekanların, namaz için de cami ve mescidin bulunduğu bilinen bir durumdur. Aynı durumun Alevî nitelemeli ocakların tekke, zâviye ve dergâhlarında da söz konusu olduğu görülmektedir. Başta Hacı Bektâş Dergâhı olmak üzere, Abdâl Musa Dergâhı, Keçeci Baba Tekkesi, Seyyid Battal Külliyesi(Zâviyesi), Şücaeddin Veli Dergâhı/Zâviyesi gibi özellikle de ana tekke durumunda olan pek çok yapının yanı sıra Sivas Divriği Akmeşe’de bulunan Seyyid Baba (Şeyh Osman) Tekkesi, İstanbul Beykoz Akbaba Köyü’nde yer alan Akbaba Tekkesi, Erzincan Kemaliye Ocak Köyü’nde bulunan Hıdır Abdal Ocağı/Tekkesi, Selanik Beyâzıd Baba Tekkesi, Osmaniçik’taki Koyun Baba Tekkesi, Zile’deki Şeyh Nusret Tekkesi, Kaligra’daki Sarı Saltık Tekkesi, Rumeli Çirmen Sancağı’ndaki Kıdemli Baba Tekkesi, Rumeli Fericik’teki Nefes Baba Tekkesi, Edirne’deki Seferşah Tekkesi, Hasköy Harmanlı’daki Otman Baba Tekkesi gibi Anadolu ve Balkanlar’daki pek çok tekke, zâviye ve dergâhta -Cuma namazlarının da kılınması

¹³⁰ Coşan, *Makâlât*, 8; *Şeyh Safî Buyruğu*, 51, 57, 82; *Buyruk* (Bozkurt) , 126.

¹³¹ Bisâti, *Şeyh Safî Buyruğu*, 19-30, 41-58; *Buyruk* (Bozkurt), 126-128.

dolayısıyla Cuma mescidi vasfı da olan- cami ve mescidlerin bulunması”¹³² fazla söze hacet bırakmamaktadır.

Dolayısıyla içinde arınma/tevbe-istiğfar, kurban, tekbir, salavât, gülbank/dua gibi ibadetlerin yanı sıra İslâm tasavvufunun önemli bir unsuru zikir çekme/kelime-i tevhid getirme ibadetinin icrâ edildiği bir erkân mekânının, olması gerektiği şekilde diğer tasavvuf ekollerinin âdâb ve erkân merkezleriyle değil de, İslâm’ın ortak mabediyle kıyaslanması tarihsel tecrübe, bilimsel bilgi ve metodik yaklaşım açısından doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

6.3. Dedelere Maaş Bağlanması Hususundaki Tartışmalar

Cemevlerine yasal statü verilmesi kapsamında öteden beri gündeme taşınıp tartışılan konulardan biri “dedelere maaş bağlanması” hususudur. Bu konuda Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplar arasında farklı yaklaşımların sergilendiği görülmektedir. Yukarıda değinildiği üzere bunlardan bir kısmı dedelere maaş bağlanması ya da cemevi hizmetlerinin devlet bütçesinden karşılanmasını şiddetle reddederken; diğer bir kısmı konuyu uluslararası mahkemeye/arenaya da taşımak suretiyle cemevi ve cemevinde yürütülen hizmetlerle ilgili olarak devlet bütçesinden ödenek ayrılmasını talep etmektedir.¹³³

Bu konunun bir ücretlendirme/fonlandırma¹³⁴ hususuyla ilgili olduğunda şüphe yoktur. Bu itibarla konu hakkında tarihî tecrübenin ortaya konulması olayın farklı boyutlarının görülmesine katkı sağlayacaktır. Konu işlenirken Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplar içinde yürütülen erkân hizmetlerine karşılık dedeler, talipler ve ocak-ana ocak / tekke-ana tekke arasında kendi iç sistematiklerinde söz konusu olan *hakkullâh*, *çerağ hakkı* ya da *karakazan hakkı*¹³⁵ vb.

¹³² Cenksu Üçer, “Alevî Nitelemeli Ocak/Gruplara Ait Tekke, Zâviye ve Dergâhlardaki Cami ve Mescidler”, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 11/2 (2018), 300.

¹³³ Subaşı, *Nihai Rapor*, 170.

¹³⁴ AİHM’nin “İzzettin Doğan ve Diğerleri/Türkiye Davası-62649/10” Kararının metninde (62. Madde) “dinî toplulukların fonlandırılmasının, ülkenin tarihi, sosyal ve siyasi evrimine bağlı olan karmaşık bir mesele” olduğuna işaret edilmiş; literatürde doğrudan ve dolaylı fonlandırma olgusunun varlığına dikkat çekilmiş; doğrudan fonlandırma olarak “sübvansiyonlar, dinî vergi veya kilise vergisi, ruhban veya diğer görevlilerinin maaşlarının ödenmesi”, dolaylı fonlandırma olarak ise “imtiyazlı vergi düzenlemeleri, bağışların, ibadet binalarının ve mekânlarının bakım masraflarının vergiden düşülebilir olması” gibi hususlar zikredilmiştir. AİHM/ECRI, “İzzettin Doğan ve Diğerleri/Türkiye Davası-62649/10”.

¹³⁵ Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, 152-154; Türkel, *Karadonlu Can Baba*, 225; Fevzi Rençber, “Alevî Nitelemeli Gruplarda Zekât ve Lokma Anlayışı,” *Uluslararası*

malî yükümlülüklerle dair geleneksel işleyişin burada ele alınmıyacağı ifade edilmelidir.

Dolayısıyla burada tarihî süreçte devletin merkez bütçesinden tekke, zâviye ve dergâhlara bizzat maddî yardımda bulunulması, yapım, bakım ve onarımı için ödenek tahsis edilmesi, vakıf sistemi içerisinde arazi gelirlerinin bağışlanması ya da vergi muafiyeti sağlanması yoluyla tekke, zâviye ve dergâhlardaki hizmetlerin ücretlendirilmesi ve tekke, zâviye ve dergâhlarda farklı görevlerde bulunan kişilere bizzat devlet bütçesinden maaş bağlanması suretiyle ücretlendirilmesi hususları ele alınacaktır.

Bu noktada gündeme getirilmesi gereken ilk husus, gerek Orta Asya coğrafyasında gerek Anadolu ve çevre coğrafyasında kurulan devletlerin buralardaki tekke, zâviye ve dergâhlara yıllık olarak hediyeler ve ödenekler göndermesidir. İslâm dünyasındaki genel duruma paralel olarak, Anadolu'daki tasavvuf hareketlerinin de şehirlisi ve köylüsü ile tekke ve zâviyelerin etrafında şekillendiği bilinmektedir.¹³⁶ Nitekim dönemlerindeki yönetimlerin iskan politikaları sonucu, birer sosyal yardım müessesesi oldukları kadar, aynı zamanda imar ve iskan aracı olarak kullanılan ve bununla birlikte emniyet ve taşımacılığın sağlanmasına katkılarının yanı sıra dinî propaganda bakımından da son derece önemli merkezler durumundaki bu tekke ve zâviyeler, yerine getirdikleri sosyal görevlere bağlı olarak kazanmış oldukları vergi muafiyeti vb. bazı imtiyazları ile bu görevleri yerine

İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi (Şırnak: Asos Yayınevi, 2019), 254-255; Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 329-332. Yapılan yardımların belli bir maddeden ya da para cinsinden olması gibi bir şart olmadığı gibi, verilecek şeylerin miktarı hakkında da belli bir ölçü yoktur. Dolayısıyla yardımlar aynı olarak arpa, buğday, mısır, nohut, canlı hayvan vb. şeylerle mümkün olmakla beraber nakdî olarak parayla da yapılabilir. Bu yardımların çeşidi ve miktarı herkesin gönlü ve kudretine göre değişir. Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 331. Bu konuda ayrıca bkz. Ethem Ruhi Fırlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri* (İstanbul: Şato, 2001), 290. Her ne kadar yürüttükleri hizmet kategorisi farklı olsa da burada Anadolu'da yakın zamanlarda köylerde cami/din hizmetlerinin ifası için halk tarafından bulunan/tutulan hocalara/imamlara verilen ücretin "hak" olarak isimlendirilip herkesin elinden geldiğince yine arpa, buğday vb. aynı ve nakdî olarak verdiği yardımlarla hocanın maaşının karşılanması hususunun da hatırlatılması yerinde olacaktır. Mehmet Bulut, "Bir Köye İmam Durmak, Bir Köyde İmam Olmak", *Diyanet Aylık Dergi* (2021), 35-36.

¹³⁶ Ahmet Yaşar Ocak- Süreyya Farûkî, "Zâviye", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1986), 13/468-471.

getirebilecekleri yerlerde kurulmuşlardır.¹³⁷ Dolayısıyla dinî sosyo-kültürel hayat açısından önemli fonksiyonlar icrâ eden söz konusu yapıların yönetimler tarafından maddî boyutlu olarak farklı açılardan desteklendikleri görülmektedir.¹³⁸ Osmanlı hükümdarlarının II. Beyazıd devrine kadar Erdebil Tekkesi'ne “çerağ akçesi” gönderdiklerine dair kayıtlar,¹³⁹ konumuz açısından oldukça önemlidir. Bu coğrafyada kurulan yönetimler tarafından tekke, zâviye ve dergâhların yapım, bakım ve onarımı için ödenek tahsisi yapılmasının¹⁴⁰ yanı sıra vakıf sistematığı içerisinde arazi gelirlerinin bağışlanması ya da vergi

¹³⁷ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi* 2 (1942), 299, 304. Barkan tarafından belgelere dayanarak ortaya konulan tabloya göre Anadolu'ya göçle gelen ve bu kurulan zâviyelerin etrafında yerleşen gruplar genel olarak şu işlevleri görmüşlerdir. 1. Göç ile gelip yerleştikleri toprakları işlemek, 2. Kurulan zâviyelerle gelen-geçenin konaklama ve gece kalmalarını sağlayacak ortamı hazırlamak, 3. Boş toprakları şenlendirmek ya da dağdan bayırdan toprak açmak, 4. Derbendleri beklemek, emniyet ve gelen geçenin konaklama ve istirahatlarını sağlamak. “Gelip geçene /âyende ve râvendeye” hizmet etmeleri vb. hizmetle mükellef tutulan ilgili yapıların Selçuklu dönemindeki durumlarına dair bazı örnekler hakkında bkz. Kadir Özköse, “Selçuklu Toplumunda Tasavvufi Hayatın Sosyo-Kültürel, Siyasal ve Dini Sahaya Tesiri”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Tokat İlmîyat Dergisi]* 2/1 (2014), 11-42. Şeyhine verilen beratta “âyende ve râvendeye hizmet” hususuna yer verilen bir Bektaşî Tekkesi için bkz. Fahri Maden, “Karaağaç'da Bir Bektaşî Ocağı: Sarı Sufî Hüseyin Baba-Hasib Baba Tekkesi”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 7 (2014), 29-76.

¹³⁸ Kübra Karagöz, “I. Mahmud Dönemi Nakşibendi Tekke ve Zaviyelerine Yapılan Yardımlar (1808-1839)”, *UTAD: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2020), 107-114. Tekke, zâviye ve dergâhlara devlet tarafından yapılan yardımlar hakkında ayrıca bkz: Zekeriya Işık, *Şeyhler ve Şahlar Osmanlı Toplumunda Devlet-Tarikat İlişkilerinin Gelişim ve Değişim Süreçleri* (Konya: Çizgi Yayınları, 2015), 23-26.

¹³⁹ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, neş. Âli Beğ (İstanbul: 1332), 264; Walter Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. Yüzyılda İran'ın Millî Bir Devlet Haline Yükselişi*, çev. Tefik Bıykoğlu (Ankara: TTK Yayınları, 1992), 7; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münâsebetleri I (1578-1590)* (İstanbul: İÜEF Yayınları, 1962), 2.

¹⁴⁰ Zekeriya Işık, *Tekkedeki İktidar* (Konya: Çizgi Yayınları, 2017), 119; Karagöz, “Tekke ve Zaviyelerine Yapılan Yardımlar”, 108. Hacı Bektaş Tekkesinde yapılacak bakım ve onarım için ödenek tahsis edilmesi ile ilgili bir örnek için bkz. Fahri Maden, “XIX. Yüzyılda Hacı Bektaş Veli Tekkesi'nde Yapılan Tamirlerle İlgili Arşiv Belgeleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 55 (2010), 314.

muafiyeti sağlanması yoluyla¹⁴¹ tekke, zâviye ve dergâhlardaki hizmetlerin bir nevi ücretlendirildiği/fonlandığı görülmektedir.

Tekke, zaviye, dergâhlarda farklı hizmetler yürüten kişilere yürütükleri hizmet karşılığında bizzat devlet bütçesinden ödenek ve maaş tahsis edildiği bilinmektedir. Söz gelimi, Gümüşhane Sancağı Kürtün Nahiyesi Taşlıca köyünde Güvenç Abdal Ocağı şeyhi Şeyh Mehmed Efendi'ye maaş tahsis edilmiştir.¹⁴²

Söz konusu verilerin ortaya koyduğu üzere devlet merkez bütçesinden tekke, zâviye dergâhlara “çerağ akçesi” vb. adlarla yıllık hediyeler gönderildiği; tekke, zâviye, dergâhlar ve içinde bulunan başta türbeler olmak üzere müstemilatının bakım ve onarımı için ödenek ayrıldığı; tekke, zâviye ve dergâhlarda hizmet yürüten ailelere yürütükleri hizmet karşılığında vakıf arazileri bağışlanarak o vakfin gelirlerinin tekke, zâviye ve dergâhlara bırakıldığı, bunlara vergi muafiyeti sağlandığı; tekke, zâviye ve dergâhlardaki hizmetlerde görev yapan kişilere maaş bağlandığı anlaşılmaktadır. Bir ücretlendirme olgusunu açıkça gösteren bu hususlarının her biri, tarihte bu topraklarda tekke, zâviye ve dergâhların devlet tarafından malî olarak desteklenildiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla cemevlerinin yapım, bakım, onarım, aydınlanma giderleri ve indirimli içme ve kullanma suyu verilmesi ile cemevlerinde erkân yürütecek kişilere maaş bağlanması hususlarında yukarıda zikredilen tarihsel tecrübenin de dikkate alınması gerektiği değerlendirilmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye’de cemevlerine yasal statü verilmesi ve bu kapsamda gündeme taşınan bazı tartışmalar ele alınmıştır. Bu tartışmalar, 2022 yılının Ekim ayında Cumhurbaşkanı’nın devlet tarafından yeni inşa edilen bazı cemevlerinin açılışını yapması ve yapılacak olanların temelini atması münasebetiyle düzenlenen program sonrasında yeniden sıcak gündem oluşturmuştur.

Cumhurbaşkanı’nın bütün cemevlerinin yer tahsisinden aydınlatmaya varıncaya kadar her türlü ihtiyacının kamu güvencesi altında

¹⁴¹ Nilgün Çevrimli, “Vakfiyeler Işığında Hacı Bektaş Veli Tekkesi ve Bazı Bektaşî Tekke ve Türbeleriyle İlişkileri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 94 (2020), 109-111; Fahri Maden, “Alevilik-Bektaşîlik’te Hızır İnancı ve Hızır (Hıdır) İsmiyle Anılan Alevi-Bektaşî Tekke, Türbe ve Ocakları”, *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 14 (2016), 138; Gülay Belen, *Eyalet-i Rum’da Zaviyeler (15. ve 16. Yüzyıllar)* (Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 67-77.

¹⁴² Coşkun Kökel, *Güvenç Abdal Ocaklıları Tarihi Belgeler* (İstanbul: Güvenç Abdal Araştırma Eğitim Kültür ve Tanıtma Derneği Yayınları, 2013), 91-93, 97.

karşılanağını ve erkân hizmeti yürüten Alevî Bektaşî inanç önderlerinden (dedeler) talep edenlerin de kadro verilip maaşa bağlanacakları hususlarını vurguladığı konuşmasında dergâh, tasavvufî kimliği ile meşhur şahsiyetler üzerinden haliyle tasavvuf düşüncesi ve hayatı ve erkân hizmetleri konularının ön plana çıktığı görülmektedir.

İlgili program sonrasında çok geçmeden cemevi konusunun hızlı bir şekilde yasal çerçeveye kavuşturulması için adımlar atılmıştır. Bu bağlamda öncelikle bir Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yayımlanmıştır. 112 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile cemevleri resmî bir hüviyet ve yasal statü kazanmıştır. Bu düzenlemede Kültür Bakanlığı bünyesinde Alevî Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı kurularak, bu Başkanlığın görev ve yetkileri belirlenmiştir. Kararnamedeki “Alevî-Bektaşîlik yolunda temayüz etmiş kişiler” vurgusu ile geleneğin kendi hassasiyetlerinin dikkate alınmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Sonrasında ise Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce 6 Kasım 2022 tarihinde kabul edilen 7421 sayılı Kanun ile cemevleri hakkında bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu Kanunla “cemevlerine imar planlarda yer ayrılıp ayrılan bu yerin başka maksatlar için tahsis edilemeyeceği, gerektiğinde cemevleri için bina ve tesisler yapılacağı, bu bina ve tesislerin her türlü bakımı, onarımının yapılıp gerekli malzeme desteğinin sağlanacağı, cemevlerine indirimli ya da ücretsiz içme ve kullanma suyu verileceği, cemevlerinin aydınlatma giderlerinin Kültür ve Turizm Bakanlığının bütçesine konulacak ödenekten karşılanacağı” hüküm altına alınmıştır. İlgili kanunî düzenlemelerin, dinlerin ortak mabetleri ile ilgili hükümlerin bulunduğu maddelerde değil de müstakil maddeler halinde yapılması, Kanun koyucunun söz konusu düzenlemeyi bu toprakların dinî-kurumsal tecrübesini dikkate alarak yaptığını göstermektedir.

Böylelikle 1990’lı yıllardaki gelişmelere bağlı olarak Alevî geleneğe mensup ocak ve grupların âdâb ve erkânlarını icrâ ettikleri -ve tekke, zâviye, dergâh ya da meydanevi, büyük ev, tarikat evi gibi geleneksel isimlerin yerine yeni bir isim ile adlandırdıkları- mekânlar olarak cemevleri yasal bir statüye kavuşturulmuştur. Cemevleri hakkındaki bu işlemler ile Cumhuriyet tarihinde âdâb ve erkân mekânlarıyla ilgili 677 sayılı Kanun ile 1925’teki “yasaklayıcı” düzenlemeden sonra -her ne kadar 677 sayılı Kanunda 1950 ve 1965 yıllarında müspet bazı düzenlemeler yapılsa da- “onaylayıcı” yeni bir yasal düzenleme söz konusu olduğu görülmektedir.

Bu düzenlemeler gündeme taşındığında kamuoyunda farklı kesimler ve taraflardan konu hakkında açıklama ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu açıklama ve değerlendirmeler incelendiğinde bunların bazılarının doğrudan veya dolaylı olarak Alevî geleneğin dinî statüsü

ve cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilip edilmemesi hususunu gündeme taşıyıp Alevî geleneği Sünnilik ile; cemevlerini de cami ile kıyasladıkları, ayrıca “dedelere maaş bağlanması” konusunu da işin içine katarak “devletin müdahalesi” olgusunu ön plana çıkarttıkları görülmektedir.

Gerek yapılan kanunî düzenlemeler gerek bağlı konular hakkında yapılan tartışmalarda, Alevî geleneğin kendi yapısını ve İslam tarihinin ve Müslümanların dinî-kurumlarına dair tarihsel tecrübeyi, kavramların kendi evrenlerinde anlaşılması hassasiyeti başta olmak üzere bilimsel bilgiyi ve konularla ilgili başta Mezhepler Tarihi ve Tasavvuf Tarihi olmak üzere ilgili disiplinlerin metodik yaklaşımını dikkate almayan bazı tavırlar sergilendiği anlaşılmaktadır.

Alevî gelenekle ilgili her türlü tartışma ve çalışmanın; Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarda tasavvuf düşüncesi ve tarikat hayatı uygulamalarının çok esaslı bir etkiye sahip olduğunu dikkate alması gerekmektedir. Zira Alevî gelenek varlık algısından iman esaslarına, ibadet hayatından sosyo-kültürel hayata varıncaya kadar din ve dünyaya dair bütün telakkî ve uygulamalarını bu kapsamda şekillendirmiştir.

Bu durumda Alevîlik ile Sünnilik kıyasının ve buna dayalı “Alevîlik-Sünnilik” ifadesinin kullanılması doğru bir tavır değildir. Zira İslam Mezhepler Tarihinin verilerine göre Alevîlik ile Sünnilik mukayese edilebilir türdeşler değildir. Sünniliğin mukayese edilebilir türdeşi Şiîliktir. Alevî gelenek ise Şiî değildir. Bu konuda işaret edilmesi gereken nokta; bir kıyaslama yapılması gerekiyorsa, bunun Alevî gelenek mensubu ocak ve grupların, Alevîler gibi tasavvuf hayatını kabul edip sürdüren ya da gereklerini yerine getiren Mevlevîlik, Bayramîlik, Kâdirîlik vb. sûfî meşreb ekoller arasında yapılması daha doğru olacaktır.

Cemevlerinin camiler ile kıyaslanması konusunda iki yönlü bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir. Bunlardan biri, cemevleri ele alınırken cami yanında işin içine havra, sinagog ve kilisenin eklenerek konuların işlendiği görülmektedir. Cemevlerinin cami, kilise, havra ve sinagog gibi dinlerin mabetleriyle kıyaslanmasının, İslâm'ın tasavvufî hayatında anlam bulan Alevî geleneğin dinî statüsü konusunda farklı ve haksız tartışma ve konumlandırmalara yol açacağı açıktır. Dolayısıyla tarikat hayatının gereklerinden biri olan cemlerin yapıldığı cemevinin ya da tekke, zâviye, dergâh vb. erkânların icra edildiği mekânların, dinlerin mabetleri olan havra, kilise ve cami ile kıyaslanması doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Cami cemevi kıyasına gelince, Müslümanların İslâm tarihinin hiçbir döneminde tasavvuf âdâb ve erkânının icrâ edildiği tekke, zâviye, dergâh gibi mekânları, cami ve mescitlerle kıyaslamadıkları açıktır.

Zira Alevî gelenek dahil bütün tasavvuf geleneğinde müntesiplerin intisap/ikrâr üzerinden mensup olduğu her bir ekol ya da grubun kendi neşvesiyle birlikte ibadet niyeti ve kasdı ile yerine getirdikleri kelime-i tevhid/zikir çekmek, arınma/tevbe-istiğfar etmek, kurban kesmek, tekbir ve salavât getirmek, gülbank çekmek/dua etmek vb. erkân unsurları -ki bunlar aynı zamanda bütün Müslümanlar nezdinde herhangi bir tarikat erkânı şartına bağlı olmaksızın müstakil olarak ibadet görülüp yerine getirilen unsurlardır- hiçbir zaman İslam dininin ortak ibadeti namaz ile kıyaslanmamıştır. Alevî geleneğin de İslam dininin ortak ibadeti namaz ile başta cem ayini olmak üzere tasavvuf ve tarikat hayatı şartlarında icra edilen erkânı birbiriyle ayrı tuttuğu ve kıyaslamadığı vurgulanmalıdır. Nitekim geleneğin âdâb ve erkânının esasları olan dört kapı kırk makamda namaz şeriat makamının gereği olarak sayılırken; geleneğe dair farklı âdâb ve erkânın tarikat, marifet ve hakikat kapılarında zikredilmesi bu noktada önemli bir göstergedir.

Nitekim tekke, zâviye ve dergâhlarda âdâb ve erkân için semahane, tevhidhane, meydan evi vb. ayrı mekanların, namaz için de cami ve mescidin bulunması olgusunun, Alevî nitelemeli ocakların tekke, zâviye ve dergâhlarında da söz konusu olması, cami cemevi kıyasının doğru olmadığını göstermektedir. Bu noktada başta Hacı Bektâş Dergâhı olmak üzere, Abdâl Musa Dergâhı, Keçeci Baba Tekkesi, Seyyid Battal Külliyesi (Zâviyesi), Şücaeddin Veli Dergâhı/Zâviyesi gibi özellikle de ana tekke durumunda olan pek çok yapının yanı sıra Sivas Divriği Akmeşe'de bulunan Seyyid Baba (Şeyh Osman) Tekkesi, Erzincan Kemaliye Ocak Köyü'nde bulunan Hıdır Abdal Ocağı/Tekkesi, Selanik Beyâzıd Baba Tekkesi, Osmancık'taki Koyun Baba Tekkesi, Kaligra'daki Sarı Saltık Tekkesi, Rumeli Çirmen Sancı'daki Kıdemli Baba Tekkesi, Rumeli Ferecik'teki Nefes Baba Tekkesi, Edirne'deki Seferşah Tekkesi, Hasköy Harmanlı'daki Otman Baba Tekkesi gibi Anadolu ve Balkanlar'daki pek çok tekke, zâviye ve dergâhta cami ve mescidlerin bulunması göz önünde bulundurulmalıdır.

Dolayısıyla İslâm tasavvufunun önemli bir unsuru zikir çekme/kelime-i tevhid getirme ibadetinin icrâ edildiği bir erkân mekânının, olması gerektiği şekilde diğer tasavvuf ekollerinin âdâb ve erkân merkezleriyle değil de, İslâm'ın ortak mabediyle kıyaslanması doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Cemevlerinin yapım, bakım, onarım, aydınlatma giderleri, indirimli ya da ücretsiz içme ve kullanma suyu verilmesi ile erkân yürütecek kişilere maaş bağlanması hususuna gelince: Tarihte konu hakkında bu topraklardaki uygulamaların göz önünde bulundurulması-

nın yararlı olacağı değerlendirilmektedir. Nitekim bu kapsamda devlet merkez bütçesinden tekke, zâviye dergâhlara “çerağ akçesi” vb. adlarla yıllık hediyeler gönderildiği; tekke, zâviye, dergâhlar ve içinde bulunan başta türbeler olmak üzere müstemilatının bakım ve onarımı için ödenek ayrıldığı; tekke, zâviye ve dergâhlarda hizmet yürüten ailelere yürüttükleri hizmet karşılığında vakıf arazileri bağışlanarak o vakfın gelirlerinin tekke, zâviye ve dergâhlara bırakıldığı, bunlara vergi muafiyeti sağlandığı; tekke, zâviye ve dergâhlardaki hizmetlerde görev yapan kişilere maaş bağlandığı bilinen hususlardır. Bir ücretlendirme olgusunu açıkça gösteren bu hususlarının her biri tekke, zâviye ve dergâhların devlet tarafından malî olarak desteklendiğini ortaya koymaktadır.

Bu itibarla Alevî geleneğe mensup ocak ve grupların âdâb ve erkânlarını icrâ ettikleri cemevlerinin yasal bir statüye kavuşturulması hususundaki kanunî düzenlemelerde, gerek Müslümanların dinî-kurumsal tecrübesinin gerek geleneğin kendi hassasiyetlerinin dikkate alındığı ve sonuçta söz konusu düzenlemelerin bu toprakların dinî hayat gerçekliğine uyumlu olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Aksüt, Hamza. *Aleviler Türkiye-İran-Irak-Suriye-Bulgaristan*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2009.
- Alperen, Abdullah. “Alevî(lik) Modernleşmesine Dair Düşünceler”. *Dem Dergi* 2/6 (2009), 76-82.
- Ankaravî, İsmail. *Minhâcü'l-Fukarâ*. Bulak: 1256.
- Âşıkpaşazâde. *Âşıkpaşazâde Tarihi*. Neş. Âli Beğ. İstanbul: 1332.
- Atalan, Mehmet. *Vîrânî Baba'nın Fakr-nâmesi'nde Dinî Unsurlar*. İstanbul: TBBD Yayınları, 2012.
- Atay, Tayfun. “Cami ne kadar ibadethane, siz onu söyleyin!”. *T24 Bağımsız İnternet Gazetesi*. Erişim 5 Aralık 2022. <https://t24.com.tr/yazarlar/tayfun-atay/cami-ne-kadar-ibadethane-siz-onu-soyleyin,25298>.
- Atay, Tayfun. “Ya cemevi de mabettir, ya da cami mabet değildir, hepsi bu!”. *GAZETEPENCERE*. Erişim 5 Aralık 2022. <https://www.gazetepencere.com/category/pazar-yazarlar>.
- AİHM/ ECHR, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. “Mansur Yalçın ve Diğerleri/Türkiye Davası-21163/11” (14 Eylül 2014). <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22fulltext%22:%22mansur%20yal%C3%A7%C4%B1n%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-156852%22>}.

- AİHM/ ECHR, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. “İzzettin Doğan ve Diğerleri/Türkiye Davası-62649/10” (26 Nisan 2016). <https://hudoc.echr.coe.int/conviction/docx>.
- Aytaş, Gıyasettin. *Bingöl, Muş, Varto Yörelerindeki Ocaklar, Oymaklar ve Boylarla İlgili Araştırma Notları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli ve Türk Kültürü Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.
- Bakır, Mahmut Riyat. *Tasavvufî Bir Kavram Olarak Cem‘ ve Bektaşilik’teki Yorumu*. Ankara: Alternatif Yayınları, 2003.
- Bal, Hüseyin. *Alevi-Bektaşî Köylerinde Toplumsal Kurumlar*. İstanbul: Ant Yayınları, 1997.
- Bal, Hüseyin. *Sosyolojik Açından Alevi-Sünni Farklaşması ve Bütünleşmesi*. İstanbul: Ant Yayınları, 1997.
- Balkız, Ali. *Kent Koşullarında Sosyolojik Olgu Olarak Alevilik Yazılar*. İstanbul: Alev Yayınları, 2007.
- Banaz, Şaban. “Çorumlu Caferileşmiş Alevilerin Caferileşme Süreçleri ve Temel İnanç Esasları”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 95 (2020), 169-197.
- Barkan, Ömer Lütfi. “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”. *Vakıflar Dergisi* 2 (1942), 279-365.
- Başdemir, Hasan Yücel. “Din Dersleri ve Aleviliğin Aktarılması”. *Liberal Düşünce* 16/63 (2011), 59-72.
- Bayri, Hakan. *Türkiye’de Kimlik Siyaseti Sorunu ve Ulusal Kimlik (1980 Sonrası Döneme Sosyo-Politik Bir Bakış)*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008.
- BBK, Büyükşehir Belediyesi Kanunu (Kanun No. 5216). *Resmî Gazete* 18749 (10 Temmuz 2004). Erişim 02 Aralık 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf>
- Belen, Gülay. *Eyalet-i Rum’da Zaviyeler (15. ve 16. Yüzyıllar)*. Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Birdoğan, Nejat. *Anadolu ve Balkanlar’da Alevi Yerleşmesi Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları*. İstanbul: Mozaik Yayınları, 1995.
- Bisâti, Şeyh Sâfi *Buyruğu (Menâkıbu’l-Esrâr Behcetü’l-Ahrâr)*. Haz. Ahmet Taşğın. (Ankara: Rheda-Wiedenbrück Çevresi Alevi Kültür Derneği Yayınları, 2003.
- BK, Belediye Kanunu (Kanun No. 5393). *Resmî Gazete* 25874 (03 Temmuz 2005). Erişim 02 Aralık 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf>.
- Bolat, Ali – Uyar, Mehmet – Cengiz, Muammer. *Tasavvuf Tarih, Doktrin, Tenkit*. Samsun: E Yazı Yayınları, 2019.

- Bozkurt, Fuat. *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik*. İstanbul: Doğan Kitap, 2000.
- Bozkurt, Nizam. *Kur'an'da Alevî Erkânı Erkânname 100 Konu- 100 Deyiş- 100 Ayet*. Ankara: 2008.
- Bozkuş, Metin. *Sivas Aleviliği*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2. Baskı, 2006.
- Bozkuş, Metin. "Alevî Yurttaşlara Yönelik Dini Hizmetlerin İcrası Bağlamında Bir Teklif Denemesi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2006), 1-12.
- Bulut, Halil İbrahim - Çetin, Murat. "Gölyaka Alevîlerinin Dini İnanç ve Yaşantıları". *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, 3/2 (2010), 165-206.
- Bulut, Mehmet. "Bir Köye İmam Durmak, Bir Köyde İmam Olmak". *Diyanet Aylık Dergi* (2021), 34-37.
- Buyruk*. Haz. Fuat Bozkurt. İstanbul: 1982.
- CBDK/Cemevi Başkanlığına Dair Kararname, Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname No. 112). *Resmî Gazete* 32008 (09 Kasım 2022). Erişim 02 Aralık 2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/11/20221109-11.pdf>.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları, 1997.
- Cengiz, Recep. *Çamiçi Beldesinde Dini Hayat; Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Cem Vakfı*. "Vakıf Senedi". Erişim 6 Aralık 2022. <https://www.cemvakfi.org/pages/kurumsal/10/vakif-senedi>.
- Cem Vakfı*. "Tarihçemiz". Erişim 6 Aralık 2022. <https://www.cemvakfi.org/pages/kurumsal/3/tarihcemiz>.
- Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan. "85 milyon insanımızın her bir ferdi devletimizin birinci sınıf vatandaşıdır". Cemevleri Temel Atma ve Açılış Töreni. Erişim 02 Aralık 2022. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/140032/-85-milyon-insanimizin-her-bir-ferdi-devletimizin-birinci-sinif-vatandasidir->.
- CTHCK, Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname No. 1). *Resmî Gazete* 30474 (10 Temmuz 2018). Erişim 02 Aralık 2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710-1.pdf>.
- Coşan, Esad. *Hacı Bektaş-ı Velî Makâlât*. Ankara: Seha Neşriyat, ty.
- Coşkun, Hasan. *Tokat Alevîleri "Sırrımız Türklük"*. Ankara: Kitabe Yayınları, 2021.

- Çamuroğlu, Reha. *Değişen Koşullarda Alevilik*. İstanbul: Doğan Kitap, 2000.
- Çevrimli, Nilgün. “Vakfiyeler Işığında Hacı Bektaş Veli Tekkesi ve Bazı Bektaşî Tekke ve Türbeleriyle İlişkileri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 94 (2020), 95-115.
- Dalkıran, Sayın. “Alevî Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme”. *Ekev Akademi Dergisi* 6/10 (2002), 95-117.
- Demirbilek, Çiğdem. “Aleviliğin Dönüşümü Bağlamında Hacı Pir Sultan Ocağı (Evi)”. *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 23 (2021), 161-186.
- Demirbaş, Servet. “Nûr Sûresi 35. Ayet Bağlamında İşârî Yorumunun Sınırları”. *Danışname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (2022), 51-77.
- Duman, Mehmet Zeki. “Nur Suresi'nin 35. Ayetinin Tefsir ve Te'vili Bağlamında Allah'ın İnsana Dört Hidayeti: Fıtri Din, Akıl, Peygamber ve Kitap”. *Usûl: İslâm Araştırmaları* 3 (2005), 7-42.
- Doğan, İzzettin. “Habertürk Tv-Teke Tek Programı: Cemevleri” (Programcı: Fatih Altaylı, Video Kaydı, Görüşme 11 Ekim 2022). <https://www.youtube.com/watch?v=gICkC6MtaVM>.
- Doğanay, Eraslan. *Anadolu'da Yaşayan Dergahlar*. İstanbul: Can Yayınları, 2000.
- Efe, Haydar. “Avrupa Birliği'nin Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak Türkiye'deki Alevilerin ve Bektaşîlerin Sorunlarına Artan İlgisi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 8 (2012), 93-114.
- Ekinci, Mustafa. *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2002.
- EPK, Elektrik Piyasası Kanunu (Kanun No. 6446). *Resmî Gazete* 28603 (30 Mart 2013). Erişim 02 Aralık 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6446.pdf>.
- Eraslan, Emrullah. *Cem Kırklar Cemi (Alevilikte Cem ve Dar Duası)*. Tokat: 2000.
- Erdebilli Şeyh Safî ve Buyruğu*. Haz. Mehmet Yaman. İstanbul: 1994.
- Ersal, Mehmet. *Alevilik Kavramlar ve Ocak Sistemi –Çubuk Havzası Örneği-*. Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2016.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *Türkiye'de Alevilik Bektâşîlik*. İstanbul: Selçuk Yayınları, 1990.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*. İstanbul: Şato, 2001.
- gazeteduwaR*. “Alevi kurumlarından 'Cemevi Başkanlığı' açıklaması: Ne demokratiktir ne de müjdedir” (8 Ekim 2022), 1.

- <https://www.gazeteduvar.com.tr/alevi-kurumlarindan-cemevi-baskanligi-aciklamasi-ne-demokratiktir-ne-de-mujdedir-haber-1584091>.
- Gevrek, Murat. *Alevi Öğrenci ve Velilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerine Bakışları*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Güç, Ahmet. *Dinlerde Mabed ve İbadet*. İstanbul: Düşünce, 2011.
- Günel, Aşık Durmuş. *El Ele El Hakk'a*. İstanbul: Can Yayınları, 2000.
- Gölbaşı, Haydar. *Alevi-Bektaşî Örgütlenmeleri (Sosyolojik Bir İnceleme)*. İstanbul: Alev Yayınları, 2007.
- Gözaydın, İştâr. *Diyanet Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi*. İstanbul: İletişim, 2020.
- Güngör, Özcan. *Ârâf'taki Kimlik: Alevilik/Bektâşîlik*. Ankara: Akasya Kitap, 2007.
- Güngör, Özcan. *Araf'tan Ma'rûf'a Aleviler Bektâşîler*. Ankara: Maarif Mektepleri, 2017.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali. "Ahi Zaviyeleri - Cemevi Benzerliği Üzerine Bir Çalışma". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 78 (2016), 81-90.
- Hinz, Walter. *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. Yüzyılda İran'ın Millî Bir Devlet Haline Yükselişi*. Çev. Tefik Bıyıkoglu. Ankara: TTK Yayınları, 1992.
- Işık, Zekeriya. *Şeyhler ve Şahlar Osmanlı Toplumunda Devlet-Tarikat İlişkilerinin Gelişim ve Değişim Süreçleri*. Konya: Çizgi Yayınları, 2015.
- Işık, Zekeriya. *Tekkedeki İktidar*. Konya: Çizgi Yayınları, 2017.
- İK, İmar Kanunu (Kanun No. 3194). *Resmî Gazete* 18749 (03 Mayıs 1985). Erişim 02 Aralık 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3194.pdf>.
- İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. Haz. Adil Ali Atalay. İstanbul: Can Yayınları, 1998.
- İÖİK, İl Özel İdaresi Kanunu (Kanun No. 5302). *Resmî Gazete* 25745 (22 Şubat 2005). Erişim 02 Aralık 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5302.pdf>.
- İnce, Sibel. *Bir Cemevinde Cem Ritüeli*. İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- İV, İstanbul Valiliği. "Cemevleri Temel Atma ve Toplu Açılış Töreni Gerçekleştirildi". Erişim 02 Aralık 2022. <http://www.istanbul.gov.tr/cemevleri-temel-atma-ve-toplu-acilis-toreni-gerceklestirildi>.
- Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1990.

- Kara, Mustafa. *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2017.
- Kaplan, Doğan. "Aleviliğin Yazılı Kaynaklarından Buyruklar ve Muh-tevaları Üzerine". *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu - I*, 28-30 Ekim 2005. 233-248. Isparta: Süleyman Demirel Üniver-sitesi Yayınları, 2005.
- Kaplan, Doğan. *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: TDV Ya-yınları, 2010.
- Kaplan, Doğan. "Alevi Açılımı Yeniden: Alevi Bektaşî Kültür ve Ce-mevi Başkanlığı", *idm ilim düşünce mektebi*. Erişim 26 Aralık 2022. <https://idm.org.tr/alevi-acilimi-yeniden-alevi-bektasi-kul-tur-ve-cemevi-baskanligi>.
- Karagöz, Kübra. "I. Mahmud Dönemi Nakşibendi Tekke ve Zaviyele-rine Yapılan Yardımlar (1808-1839)". *UTAD: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2020), 105-122.
- Kaygusuz, İsmail. *Aleviliğin İnançsal ve Toplumsal Yol Kardeşliği Mu-sahiplik*. İstanbul: Alev Yayınları, 2004.
- Kenanoğlu, Ali - Onarlı, İsmail. *Hubyar Sultan Ocağı ve Beydili Sıraç Türkmenleri*. İstanbul: Hubyar Kültür Derneği Yayınları, 2003.
- Keskin, Yahya Mustafa. *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği Ela-zığ Sünköy Örneği*. Ankara: İlahiyât Yayınları, 2004.
- Keskin, Yahya Mustafa. *Kentleşme Sürecinde Alevilik Gelenek ve Mo-dernizm Arasında Gelgitler -Elazığ Örneği*. İstanbul: Kıvılcım Ajans, 2009.
- Kökel, Coşkun. "Çankırı İlindeki Alevi Köyleri Hakkında". *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 1 (2011), 165-204.
- Kökel, Coşkun. *Güvenç Abdal Ocaklıları Tarihi Belgeler*. İstanbul: Gü-venç Abdal Araştırma Eğitim Kültür ve Tanıtma Derneği Yayınları, 2 cilt, 1. Baskı, 2013.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1966.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. Haz. Halil Altıntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Kutlu, Sönmez. "Aleviliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Hete-rodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi". *İslâmiyât* 7/3 (2003), 31-54.
- Kutlu, Sönmez. *Alevilik-Bektaşilik Yazıları, Aleviliğin Yazılı Kaynak-ları, Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.
- Kutlu, Sönmez. *Çağdaş İslamî Akımlar ve Sorunları*. Ankara: Fecr Ya-yınları, 2008.

- Kutlu, Sönmez. "Diyanet İşleri Başkanlığı ve İslâmiçi Dini Gruplarla (Mezhep ve Tarikatlar) İlişkileri". *Dinî Araştırmalar* 12/33 (2009), 107-128.
- Kutlu, Sönmez. "Farklı İnanç Grupları ve Din Eğitimi". Kişisel Sönmez Kutlu. Erişim 01 Aralık 2022. <http://www.sonmez-kutlu.net/?Syf=26&Syz=6026&/Farkl%C4%B1-%C4%B0nan%C3%A7-Gruplar%C4%B1-ve-Din-E%C4%9Fitimi>.
- Kütükoğlu, Bekir. *Osmanlı-İran Siyâsi Münâsebetleri I (1578-1590)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1962.
- Maden, Fahri. "XIX. Yüzyılda Hacı Bektaş Veli Tekkesi'nde Yapılan Tamirlerle İlgili Arşiv Belgeleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 55 (2010), 311-324.
- Maden, Fahri. "Karaağaç'da Bir Bektaş Ocağı: Sarı Sufi Hüseyin Baba-Hasib Baba Tekkesi". *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 7 (2014), 29-76.
- Maden, Fahri. "Alevilik-Bektaşilik'te Hızır İnanıcı ve Hızır (Hıdır) İsmiyle Anılan Alevi-Bektaş Tekke, Türbe ve Ocakları". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 14 (2016), 119-162.
- Melikoff, İrene. *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. Trc. Turan Alptekin. İstanbul: Cem Yayınları, 1994.
- Melikoff, İrene. *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*. Çev. Turan Alptekin. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1999.
- Milliyet*. "Kesintisiz Şenliğe Dönüştü" (18 Ağustos 1997), 16. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Haci%20Bektas%20Senlikleri>.
- Noyan, Bedri. *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik*. Ankara: Andıç Yayınları, 1995.
- Noyan, Bedri. *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik*. Ankara: Andıç Yayınları, 8 cilt, 2010.
- Ocak, Ahmet Yaşar – Farûkî, Süreyya. "Zâviye". *İslâm Ansiklopedisi*. 13/468-471. İstanbul, MEB Yayınları, 1986.
- Onat, Hasan. "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine". *İslâmiyât*, 7/3 (2003), 111-126.
- Onat, Hasan. "Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi [Prof. Dr. Irene Melikoff'un Anısına]* 1 (2009), 18-34.
- Onat, Hasan. "Açılım Arayışları Gölgesinde Alevilik-Bektaşilik ve Kimlik Tartışmaları". *Dinî Araştırmalar* 12/33 (2009), 37-46.
- Onat, Hasan. "Değişim Sürecinde Alevilik". *Prof. Dr. Hasan Onat*. Erişim 06 Aralık 2022. <http://www.hasanonat.net/index.php/99-degisim-suerecinde-alevilik>.
- Öz, Baki. *Dünyada ve Türkiye'de Alevi-Bektaş Dergâhları*. İstanbul: Can Yayınları, 2001.

- Özateş, Hasan Hüseyin. *Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki Alevi Topluluklarına Bakışının İlerleme Raporları Üzerinden Analizi*. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Özdemir, Şuayip. "Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığında Temsil Meselesine Bakışı -Malatya Örneği-". *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I-*. 441-454. Isparta: Isparta İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005.
- Özköse, Kadir. Selçuklu Toplumunda Tasavvufî Hayatın Sosyo-Kültürel, Siyasal ve Dinî Sahaya Tesiri". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Tokat İlmîyat Dergisi] 2/1 (2014)*, 11-42.
- Rençber, Fevzi. "Alevi Geleneğinde Cemevinin Tarihsel Kökeni". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi 12/3 (2012)*, 73-86.
- Rençber, Fevzi. *Hakk Muhammed Ali Aşk, Adıyaman Alevileri*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.
- Rençber, Fevzi. *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilikte Cem ve Cem Evleri*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Rençber, Fevzi. "Alevî Nitelemeli Gruplarda Zekât ve Lokma Anlayışı." *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi*. 254-257. Şırnak: Asos Yayınevi, 2019.
- Sabah*. "Baba'dan Mesaj" (17 Ağustos 1997), 1. <http://arsiv.sabah.com.tr/1997/08/17/p09.html>.
- Sarıkaya, M. Saffet. *Anadolu Aleviliğinin Tarihî Arka Planı (XI-XIII. Yüzyıl)*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003.
- Sarıkaya, M. Saffet. "Alevilik-Bektaşiliğin Tasavvufî Boyutu Üzerine". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 82 (2017)*, 9-23.
- Sezgin, Abdülkadir. *Sosyolojik Açından Alevilik-Bektaşilik*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Sinanoğlu, A. Faruk. *Türk Kültüründe Alevi-Bektaşî Olgusu (Malatya Örneği)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
- Subaşı, Necdet. *-Sırrı Fâş Eylemek- Alevi Modernleşmesi*. Ankara: Kitâbiyât, 2005.
- Subaşı, Necdet. "Türk Modernleşmesi ve Aleviler". *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*. Edit. Ocak, Ahmet Yaşar. 110-121. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Subaşı, Necdet. *Alevilik Çalıştayları Nihai Raporu*. Ankara: T.C. Devlet Bakanlığı, 2010. Şahhüseyinoğlu, H. Nedim. *Alevi Örgütlerinin Tarihsel Süreci*. Ankara: İtalik Yayınları, 2001.
- Sühreverdi, Ebu Hafs Ömer. *Avarifü'l-Maârif*. Beyrut: 1966.
- Sönmez, Ramazan. "Alevilik ve Bektaşilik'te "Nur" ve "Mişkât" Kavramlarının Nur Suresi 35. Ayeti Bağlamında İzahı ve Bir İbadet

- Formuna Bürünmesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 97 (2021), 177-187.
- Şahin, İlkay. "Ocaktan Cemevine Yapısal Bir Dönüşüm: İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 63 (2012), 39-58.
- Şanlı, Yaşar. *Cem Dergisinde Sunulan Alevilik*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Şener, Cemal. *Yaşayan Alevilik*. İstanbul: Ant Yayınları, 1996.
- Şimşek, Eyup – Güngör, Özcan. "Alevi Yapısallaşması, Talepler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Alevilik-Bektaşilik". *Turkish Studies* 8/3 (2013), 539-565.
- Taşgın, Ahmet. *Türkmen Aleviler -Diyarbakır Örneği-*. İstanbul: Ataç Yayınları, 2006.
- Taşgın, Ahmet. "Cem, Cemevi ve İşlevleri". *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*. Edit. Ahmet Yaşar Ocak. 211-225. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Taşkaya, Serderhan Musa. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Alevilik-Bektaşilik". *2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*. Edit. Filiz Kılıç - Tuncay Bülbül. 2 cilt. 1/475-498. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2007.
- Turan, İbrahim. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Aleviliğin Öğretimi ile İlgili Yeterlik Algıları". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/2 (2017), 879-902.
- Teber, Ömer Faruk. *Bektâşî Erkânâmelerinde Mezhebi Unsurlar*. Ankara: Aktif Yayınları, 2008.
- Teber, Ömer Faruk. "Osmanlı Belgelerinde Alevilik İçin Kullanılan Dini - Siyasi Tanımlamalar". *Anadolu'da Aleviliğinin Dünü ve Bugünü*. Edit. Halil İbrahim Bulut. 69-80. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Tur, Seyit Derviş. *Erkânname Aleviliğinin İslâm'da Yeri ve Alevi Erkânları*. İstanbul: Can Yayınları, 2002.
- Türer, Osman. "Biat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/ 124-125. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Türkel, Rifat. *Karadonlu Can Baba ve Alevilik*. Kütahya: Academia Yayınevi, 2016.
- Türkel, Rifat. "Sofça Örnekleminde Kalburcu Şeyhi Pir Ahmed Efendi ve Alevilik Anlayışı". *İnsan ve Toplum Dergisi* 6/1 (2016), 47-70.
- Uçar, Ramazan. "Alevî-Bektâşîler Açısından Türkiye'de Din Eğitimi: Bir Alan Araştırması". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2005), 43-81.

- Üçer, Ramazan. “Alevî-Bektâşilerin Diyanet İşleri Başkanlığı’nda Temsil Problemi Üzerine (Alan Araştırması)”. *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I-*. 455-466. Isparta: Isparta İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005.
- Üçer, Cenksu. “Alevîliğin Neliği ve Şîîlik (Caferîlik) ile İlişkisinin Çerçevesi”. *Marife Dergisi* 8/3 (2008), 205-238.
- Üçer, Cenksu. *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Baskı, 2015.
- Üçer, Cenksu. *Alevîlikte Musâhiblik*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2. Baskı, 2015.
- Üçer, Cenksu. *Tekke, Zâviye, Dergâh’tan Cemevi’ne, Alevî Nitelemeli Gruplarda Âdâb ve Erkânın İcra Edildiği Mekanlar*. Ankara: 2017.
- Üçer, Cenksu. “Cemevi: Âdâb ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekan”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 88 (2018), 59-84.
- Üçer, Cenksu. “Alevî Nitelemeli Ocak/Gruplara Ait Tekke, Zâviye ve Dergâhlardaki Cami ve Mescidler”. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 11/2 (2018), 271-307.
- Üçer, Cenksu. *Anadolu’da Alevî Ocakları ve Grupları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Üçer, Cenksu. “Alevî Nitelemeli Gelenek ya da Ocak ve Gruplar Hakkında Yapılacak Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 12/2 (2019), 353-402.
- Üçer, Cenksu. “Musâhiblik Konusunun Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Müfredatında Yer Alış Şekli Üzerine Bir Değerlendirme”. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 13/1 (2020), 3-37.
- Üçer, Cenksu. “Musâhiblik Kurumu Üzerinden Alevi Ocaklar ve Gruplar Hakkında Bazı Değerlendirmeler”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 93 (2020), 11-35.
- Üçer, Cenksu. “Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi -Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazıları Örneğinde-”. *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 14 (2021), 23-104.
- Ülger, Gözde. *Tapınma Ritüeli ile İbadet Mekanı Arasındaki İlişkinin Göstergibilimsel Bağlamda Okunması: Cemevi Yapıları*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Üzüm, İlyas. “Modernizmin Alevî Toplumu Üzerindeki Etkileri”. *İslam ve Modernleşme*, II. Kutlu Doğum İlmî Toplantısı. 278-290. İstanbul: İsam Yayınları, 1997.

- Üzüm, İlyas. "Alevilerin Caferi Mezhebine Mensubiyetinin Arka Planı Alevilik-Caferilik İlişkisi veya İlişkisizliği". *İslâmiyât* 6/3 (2003), 127-150.
- VUKBKGYDK, Vergi Usul Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (Kanun No. 7421). *Resmî Gazete* 32025 (26 Kasım 2022). Erişim 02 Aralık 2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/11/20221126-1.htm>.
- Wach, Joachim. *Din Sosyolojisi*. Trc. Ünver Günay. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.
- Yalçinkaya, Ayhan. *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1996.
- Yaman, Ali. *Alevilikte Dedeler Ocaklar*. İstanbul: Ufuk Matbaacılık, 1998.
- Yaman, Ali. "Avrupa Birliği Komisyonu İlerleme Raporları'nda Alevilik". *alevi.bektaşi.arastirma.sitesi*. Erişim: 25 Kasım 2022. https://www.alevibektasi.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=758:avrupa-birlii-komisyonu-lerleme-raporlarında-alevilik&catid=35:makale.
- Yaman, Mehmet. *Alevilik İnanç-Edeb-Erkân*. İstanbul: Ufuk Reklamcılık ve Matbaacılık, 2001.
- Yaman, Mehmet. *Alevilikte Cem*. İstanbul: 1998.
- Yıldırım, Erdal. "Cemevleri ve Cemevlerinin Dini ve Toplumsal Fonksiyonları". *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/2 (2012), 157-176.
- Yıldırım, Rıza. *Geleneksel Alevilik İnanç, İbadetler, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek*. İstanbul: İletişim, 2018.
- Yıldırım, Rıza. *Aleviliğin Doğuşu, Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri 1300-1501*. İstanbul: İletişim, 2018.
- Yıldırım, Rıza. "Alevilerin Devletle İlişkisi Meselesi ve AKP'nin Alevi Açılımları". *politik Yol* Erişim 5 Aralık 2022. <https://www.politikyol.com/alevilerin-devletle-iliskisi-meselesi-ve-akpnin-alevi-acilimleri>.
- Yıldız, Harun. *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2004.
- Yıldız, Harun. "Anadolu Aleviliğinin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 30 (2004), 323-359.
- Yılmaz, Hüseyin. "Alevilik-Sünnilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2009), 189-209.
- Yılmaz, Ömer. *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.

- Yücel, Sabri. "Cemevleri Açılırken". *Cem Dergisi* 43 (1994), 35-37.
- Zengin, Halise Kader. "Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarında Devletin Alevilik Algısı (Karşılaştırmalı Bir Analiz)". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 12/47 (2013), 63-87.
- 677 Sayılı Kanun, Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun (Kanun No. 677). *Resmî Gazete* 243 (13 Aralık 1925). Erişim 02 Aralık 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.677.pdf>.

Extended Summary

In this study, giving of legal status for Jemevis in Turkey and some debates brought to the agenda in this context are discussed. These discussions once again became a hot topic after the program organized in October 2022, on the occasion of The President Recep Tayyip Erdoğan's inauguration of some Jemevis newly built by the state and laying the groundwork for what will be done.

In his speech, in which the President emphasized that all the needs of all Jemevis, from the allocation of space to lighting, will be met under the guarantee of the public, and that those who demand from *Alevi Bektashi* faith leaders (dedes) who perform *Erkan* service, they will be provided with a staff and be paid, it is seen that the subjects of *Dergah*, Sufi thought naturally through the famous personalities with their mystical identity and *Erkan* services come to the fore.

After the related program, steps were taken to bring the cemevi issue into a legal framework soon. In this context, first of all, a Presidential Decree was published. With the Presidential Decree No. 112, cemevis gained an official identity and legal status. In this arrangement, the Alevi Bektashi Culture and Cemevi Presidency was established within the Ministry of Culture and the duties and authorities of this Presidency were determined. It is understood that with the emphasis of "people who have distinguished themselves on the path of Alevi-Bektashism" in the decree, the tradition's own sensitivities are tried to be taken into account.

Afterwards, with the Law No. 7421 adopted by the Turkish Grand National Assembly on November 6, 2022, some legal arrangements were made about Jemevis. With the aforementioned Law, it is stipulated that "the place reserved for Jemevis in the zoning plans cannot be allocated for other purposes, buildings and facilities will be built for Jemevis when necessary, all kinds of maintenance and repair of these buildings and facilities will be made and necessary material support will be provided, discounted or free drinking and utility water

will be provided to Jemevis", the lighting expenses of the Jemevis will be covered from the appropriation to be placed in the budget of the Ministry of Culture and Tourism. The fact that the relevant legal regulations are made in separate articles, not in articles containing provisions on the common places of worship of religions, shows that the lawmaker made the said regulation by taking into account the religious-institutional experience of these lands.

In this way, depending on the developments in the 1990s, Jemevis were legally established as places –they named it with a new name instead of traditional names such as tekke, zaviye, dergah or square house (meydan evi), big house (büyük ev), sect house (Tarikat evi)- where the groups belonging to the Alevi tradition performed their manners and etiquettes. It is seen that there is a new "approving" legal regulation after the "prohibitive" regulation in 1925 with the Law No. 677 on these transactions -Although some positive regulations were made in the Law No. 677 in 1950 and 1965- regarding the Jemevis and the places of manners and etiquettes in the history of the Republic.

When these regulations were brought to the agenda, explanations and evaluations were made from different segments and parties in the public opinion. When these explanations and evaluations are examined, it is seen that they compared Alevi tradition with Sunnism; cemevis with mosques by raising directly or indirectly the issue of the religious status of the Alevi tradition and whether Jemevis should be accepted as places of worship, and emphasized by including the issue of "paying the *dedes*" the as a state intervention.

In the discussions on both the legal regulations and related issues, It is understood that there are some attitudes that do not take into account the structure of the Alevi tradition and the historical experience of the history of Islam and the religious-institutions of the Muslims, the methodical approach of scientific knowledge, especially the sensitivity of understanding the concepts in their own universe, and related disciplines, especially the History of Sects and the History of Sufism.

All kinds of discussions and studies related to the Alevi tradition; it should be taken into account that Sufi thought and practices of *tarikats* life have a very fundamental effect in the *Ocaks* and groups belonging to the Alevi tradition. This is because the Alevi tradition has shaped all its conceptions and practices regarding religion and the world, from the perception of existence to the principles of faith, from the life of worship to the socio-cultural life in this context.

In this case, it is not a correct attitude to use the analogy between Alevism and Sunnism and the expression "Alevism-Sunnism" based

on it. Because, according to the data of the History of Islamic Sects, Alevism and Sunnism are not comparable homogeneous. The comparable counterpart of Sunnism is Shi'ism. Alevi tradition is not Shi'ite. The point to be pointed out in this regard; If a comparison needs to be made, It would be more correct to do it among Alawi groups and Sufi schools, those who accept and continue the life of Sufism like the Alawites or fulfill their requirements such as Mevlevi, Bayrami, Qadiri etc.

It is seen that there is a two-way situation in the comparison of Jemevis with mosques. One of them, while dealing with Jemevis, it is seen that the topics are covered by adding the synagogue and church to the work besides the mosque. It is clear that comparing cemevis with the places of worship of religions such as mosques, churches and synagogues will lead to different and unfair discussions and positions on the religious status of the Alevi tradition, which finds meaning in the Sufi life of Islam. Therefore, it will not be a correct approach to compare the Jemevi, where Jemevis are held, which is one of the requirements of the life of the *tarikât*, or the places where the etiquettes of *tekke*, *zaviye*, *dergah* are performed, with the synagogues, churches and mosques, which are the places of worship of religions.

As for the comparison of mosques and jemevis, it is clear that Muslims have never compared places such as *tekke*, *zaviye*, *dergah* where Sufi manners and etiquettes were practiced, with mosques in any period of Islamic history. Because, in the whole Sufi tradition, including the Alawite tradition, the followers of each school or group to which they belong, with the intent of worshiping, The elements - which, at the same time, are the elements that are considered as praying and performed independently by all Muslims, regardless of the condition of any sect- of chanting the word-i tawhid/dhikr, purification/repentance, sacrificing, saying takbir and salawat, chanting gulbanks/praying have never been compared with the common worship of Islam, prayer. It should be emphasized that the Alevi tradition also distinguishes and does not compare the common worship of Islam, prayer, and the rituals performed under the conditions of mysticism and sect life, especially the Jem ritual. As a matter of fact, while the prayer is counted as a requirement of the sharia authority at the four doors and forty modes, which are the basis of the etiquette and manners of the tradition; mentioning different manners and etiquettes regarding the tradition at the gates of *tarikât*, *marifat* and *hakikat* is an important indicator at this point.

As a matter of fact, the fact that *tekke*, *zaviyes* and *dergah* have separate places such as *semahane*, *tawhidhane*, square house and

mosque for prayer, in Ojaks with Alevi characterization is also in question in tekke, zaviye vand drergah shows that the comparison of mosques and Jemevis is not correct. At this point, in addition to many structures that are especially the main tekke, such as the Hacı Bektaş Tekke, Abdal Musa Tekke, Keçeci Baba Tekke, Seyyid Battal kulliye, Şücaeddin Veli Tekke, It should be considered that there are mosques in many tekkes, in Anatolia and the Balkans, such as the Seyyid Baba (Sheikh Osman) Tekke located in Sivas Divriği Akmeşe, Hıdır Abdal Tekke in Kemaliye Ocak Village of Erzincan, Beyazid Baba Tekke in Thessaloniki, Koyun Baba Tekke in Osmançık, Sarı Saltık Tekke in Kalıgra, Senior Baba Tekke in Rumeli Çirmen Sanjak, Nefes Baba Tekke in Rumeli Ferecik, the Seferşah Tekke in Edirne and the Otman Baba Tekke in Hasköy Harmanlı.

Therefore, it would not be a correct approach to compare a religious place where dhikr/recitation of tawhid, an important element of Islamic mysticism, is performed, with the common place of worship of Islam, not with the manner and etiquette centers of other Sufi schools as it should be.

As for the construction, maintenance, repair, lighting expenses of Jemevis, the provision of discounted or free drinking and utility water, and the payment of salaries to those who will run the rituals: It is considered that it would be useful to consider the practices in these lands on the subject in history. As a matter of fact, in this context, it is known that annual gifts were sent to *tekke, zaviye, dergah* under the name of "cerag money" from the central budget of the state; appropriations were allocated for the maintenance and repair of the *tekke, zaviye, dergah* and the outbuildings, especially the mausoleums, foundation lands were donated to families working in *tekke, zaviye, dergah* in return for their services, and the revenues of that foundation were left to *tekke, zaviye, dergah*, and tax exemption was provided to them and the salaries are paid to the people who work in the services in *tekke, zaviye, dergah*. Each of these points, which clearly shows the phenomenon of remuneration, reveals that the in *tekke, zaviye, dergah* are financially supported by the state.

In this respect, it is seen that both the religious-institutional experience of the Muslims and the sensitivities of the tradition are taken into account in the legal regulations regarding the providing legal status of the Jemevis, where the groups belonging to the Alevi tradition perform their manners and etiquettes, and as a result, the said regulations are compatible with the religious life reality of these lands.